

51.

A BUDAPESTI FERENCZ JÓZSEF
ORSZÁGOS

RABBIKÉPZŐ-INTÉZET

ÉRTESÍTŐJE

AZ 1927/28. TANÉVRŐL.

Megelőzi

**Adalékok a magyar zsidóság reformkorszakbeli
történetéhez.**

Irta : **Csetényi Imre.**

BUDAPEST, 1928.

51.

A BUDAPESTI FERENCZ JÓZSEF
ORSZÁGOS

RABBIKÉPZŐ-INTÉZET

ÉRTESÍTŐJE

AZ 1927/28. TANÉVRŐL.

Megelőzi

**Adalékok a magyar zsidóság reformkorszakbeli
történetéhez.**

Írta : **Csetényi Imre.**

BUDAPEST, 1928.

ELŐSZÓ.

Jelen munka a reformkor egyik jelentős kérdésének történetéhez kíván adalékokat nyújtani. Részben e nemű, a reformkorra vonatkozó adalékok már megjelentek a Magyar Zsidó Szemle hasábjain s jelen munka II. fejezete e nemű munkásságom folytatása.

Tekintettel voltam az Országos Levéltár helytartó-tanácsi és cancelláriai osztályának anyagára s a Jelenkor, Hirnök, Nemzeti Ujság, Világ és Pesti Hirlap anyagára, végül a Városi Nyilvános Könyvtár röpiratgyűjteményére. Az 1843/44-es országgyűlés adatait Kovács Ferenc kiadványából meritettem.

Ezúton fejezem ki tanítványi hálámat a legőszintébb köszönetemet ft. dr. Fridrich Endre kegyesrendi tanár urnak, aki tanácsaival és segítségével kötelezett le s az Országos Levéltár tisztviselőinek előzékenységükért.

Budapesten, 1928. május havában.

Csetényi Imre.

Adalékok a magyar zsidóság reform- korszakbeli történetéhez.

Írta: **Csetényi Imre.**

I.

A zsidók ügye a harmincas évek röpiratirodalmának tükrében.

A mult század harmincas-negyvenes éveiben Magyarországon virágzó röpiratirodalom fejlődik ki, amely a társadalmi és állami élet számos kérdésére igyekszik választ adni. Ez a röpiratirodalom arra a nagyarányú irodalmi mozgalomra emlékeztet, amely a XVIII. század végén virágzik. Míg azonban ez utóbbi irodalom Ballagi Géza klasszikus monográfiájában feldolgozást nyert, addig az előbbi feldolgozása még a jövő feladata.

A számos kérdés között, amelyek az írókat foglalkoztatják, tartozik a zsidó kérdés is. E kérdéssel már az 1790/91. országgyűlés foglalkozott¹ és megalkotta a XXXVIII. törvénycikket. Ennek visszhangjául tekinthetjük Nagyváti János, Kereszturi József és Szirmay Antal röpiratát.²

Az 1790/91. országgyűlés és a reformkor között esik Berzeviczy Gergely működése. A zsidókérdés már ezt a sokoldalú közgazdasági írónkat is foglalkoztatta. Már ő felveti azt a problémát, hogy nem az elnyomottság-e az oka a zsidók hibáinak. »Ez ok eltávolításával ők is megszűnnek majd ártalmasok lenni s azután hasznosak lesznek.«³

A század negyedik és ötödik évtizedében azután több röpirat lát napvilágot vagy múlik ki kéziratban a cenzor asztalán a körül a kérdés körül, amely nemcsak a zsidóságot érinti, hanem fontos állami s társadalmi kérdés, --- ez a zsidókérdés.

¹ Marczali Henrik: Az 1790--91. országgyűlés. Bp., 1907. I. 201., 213., 217. l.

² Ballagi Géza: A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig. Bp., 1888. 612 skk. ll.

³ De oeconomia publico-politica: XV. fejezet. Latin kézirat kelte 1816., idézve a magyar kiadásból: Berzeviczy Gergely élete és művei. írta, illetve fordította Gaál Jenő. Bp., 1902. 86. l.

E kéziratok tartalma azonban — eredetiük visszaadatván — részben csak a cenzori relációkból állítható össze.

1834-ben nyújtja be *Pollák Leó** röpiratának kéziratát a cenzúrához. (Revisoratus Officium Librorum.) A kézirat címe: *Über das Verhältniss der Juden in Ungarn nebst einer Beleuchtung der von einer Löblichen Reichs-Deputation gemachten Vorschläge zur Regulirung der Juden.* A munkát Nagy Antal cenzor bírálja. Alapos tárgyalás alá veszi a röpirat kéziratát s arra a conclusióra jut, hogy a munkának nem szabad napvilágot látnia. Cicero pro domo sua beszéde ez a munka, — állapítja meg Nagy.⁴ Nemcsak, hogy a zsidók összes sérelmeit felsorolja, hanem sok koholt, fenn nem álló sérelmet is felhoz.

A kézirat szerint a zsidóság fő sérelmei a következők: a zsidóknak nincs polgári joguk, nemcsak minden hivatalból, de a nemesi birtok- és bérletjogból is kizárva, előttük csak a kereskedelem van nyitva s a tudományos pályák közül az orvosi. Ehhez járul, hogy a bányavárosokban s egyes szabadkirályi városokban nem lakhatnak, vagy házuk nem lehet. Perhorreskálja a kézirat a zsidó esküt is (Hármaskönyv III. 36.). Ezután azokat a gondolatait adja elő a szerző, amelyek szerint a zsidók civilizációja a nemzet szempontjából károsítható.

A cenzor e sérelmekkel szemben azt hangsúlyozza, hogy a zsidóknál sokkal értékesebb polgárok is megelégedésben élnek egyes jogaiktól megfosztottan is. Például felhozza erre, hogy nemesi javakat a protestánsok nem örökölhetnek Horvátországban s a somogyi nemesek tizedfizetői a pannonhalmi főapátnak. Be kellene látniuk a zsidóknak, — mondja a cenzor hogy nem foglalhatnak el Magyarországon első helyet s nagyobb jogokat nem élvezhetnek (eminetissimis juribus non fruuntur). Arcátlan hazugságnak bélyegzi a cenzor azt az állítást, amely szerint a zsidóknak kizárólagos foglalkozása a lenézett kereskedelem, mert hiszen a kereskedelem nem lehet lenézett foglalkozás, hiszen ez dús és tisztességes életet nyújt művelőinek, azután pedig még a szerző is bevallja, hogy nyitva áll a zsidó előtt a földművelés is, csak akarnia kellene s foglalkozhatnék evvel. Ezen kívül nyitva a zsidók előtt a sergyarak, kocsmák, mézárszékek árendája; bizonyos iparral is foglalkozhatnak. Az orvoslás, sebészet s más széptudományok éppúgy elérhető a zsidóknak, mint más polgárnak. Igaz, hogy zárva van előtte a vámárenda s a nemesi javak bérlete, — de

* Pollák Leót említi Büchler: A zsidók története Budapesten. Bp., 1901. 418. l.

⁴ Országos Levéltár: Departamentum Revisionis Librorum (a következőkben DRL-lel jelölve). 1833. 10. fons, 11. positio. 1834. XII. 23. kelettel.

a zsidóságnak be kell vallania, hogy ennek ő maga az oka. A zsidóesküre is hoz fel analóg esetet a magyar perjogból s ez analóg esküt nem tartják sérelmesnek: Et anne juramentum quod aliquando in controversia metali adjudicatur, non continet forse graviore adhuc imprecationes pro judaico?

Ezek alapján a cenzor nem tartja megengedhetőnek a munka kinyomtatását, de utasíttatni akarja Pollákot, hogy terveit terjessze a zsidókérdéssel foglalkozó Deputatio Regnicolaris elé.

Érdekes e cenzori vélemény, mivel hűen fejezi ki a régi rendszer egész eszmevilágát a zsidókérdésről. Valóban nem érzik ezt az egyre fontosabb kérdést *kérdésnek*. Szerintük a zsidónak meg kell sorsával elégednie. Sérelmei nincsenek, csak vélt sérelmei, amelyeket egyes izgatók fújnak fel a zsidók között. Nem látják ezek a konzervatív felfogású emberek, hogy a rendi alkotmány kereteinek tágulniuk kell, különben szétpattannak. A *quieta non movere* elve uralkodik rajtuk, az a politika, amelyet — talán igazságtalanul — táblabíró-politikának neveztek el.

1835. februárius 17-én a Könyvbíráló Bizottság úgy dönt, hogy hozzájárul a cenzori jelentéshez.⁵ Ennek alapján intéz feliratot a Helytartótanács őfelségéhez.⁶ Ecseteli, hogy milyen veszélyes írat a szóbanforgó, amely a zsidók helyzetét házúg módon sötétíti s kifejezi ő is azt a véleményt, hogy a munka ki nem adható.

A cancellaria teljes egészében hozzájárul a helytartótanács véleményéhez.⁷ »Mera gravamina potissimum injusta gentis judaicae acrius perstringi innuit« — hangsúlyozza. Fel kell szólítani a szerzőt, hogy adja elő terveit a regnicolaris bizottságnak: auctorem ad illud Regni comitiis et Deputationi regnicolari in negotio Judaeorum operanti, substernendum, inviare oporteat, ut hac ratione et gravaminibus eorundem, priusquam illa publico et falso vulgentur, medela adferri et projectati per auctorem. Plani congruens usus fieri valeat — mondja, amiből az tűnik ki, hogy a cancellaria egyáltalán nem kezeli rosszindulattal a zsidóügyet, illetékes szerve elé utalja a használható terveivel a szerzőt, módot adván neki, hogy a sérelmeket orvosolhassa, csupán a tömegek felizgatásától fél.

A helytartótanács végső közlése⁸ közli e határozatot s a munka ennek alapján valóban nem lát napvilágot.

1837-ben Friedrich Gustav *Seyfart*-nak három röpirata jelenik meg Lipcsében. E három röpiratnak élénk visszhangja van Magyarországon is, nem a társadalomban, hanem a hiva-

⁵ 1835. II. 17. Kob. Btts. 4759. U. o.

⁶ 1835. IX. 7. Htt. C. 27.741. U. o.

⁷ 1835. XI. 5. Canc. 15.186.

⁸ 1836. VII. 12. Htt. C. 20.085.

talos apparátusban s azért megérdemlik a velük való foglalkozást.⁹

Időrendben első a No. 2-vel megjelölt röpirat. Ennek címe: *Einladung an alle Menschenfreunde und Baulustige ohne Ansehen der Person und Religion eines Tempels in Jerusalem.* Ennek lényege a következő szavakból tűnik ki: Hierzu den Anfang zu machen und die Bahn zu brechen sind wir angewiesen, dem Gott des Friedens und der Liebe... einen neuen Tempel zu errichten worin alle Völker, Geschlechter und Menschen... sie mögen Juden, Christen oder Muhamedaner heissen, Gott im Geiste und in der Wahrheit dienen... der uns hierzu angewiesene Raum ist Jerusalem.

Ezt bőségesen indokolja és ama reménységének ad a szerző kifejezést, hogy célja sikerülni fog. Új időszámítása kezdetének 1830. januárius 1-ét veszi s így röpiratát Cionból keltezte, VIII. május 6-ikáról datálja. Aláírásként Siegfried Justus I. szerepel, így nevezvén magát az egész mozgalomban mint Izráel királya, Jeruzsálem főpapja és Dávid jogos örököse.¹⁰

Az ugyanitt No. 3. alatt csatolt röpirat a Gesellschaft von Zion megalapításáról szól.

Ez a nyomtatvány az új társaság chartája. Az első intéző fórum lesz a geheimer Staats-Rath zur Vertretung der höchsten Funktionen. Alacsonyabb fórum lesz a Stadtrath im Reiche Zion. Ennek dolga lesz az ázsiai birtokszerzés után mindenki részére a jogok, kitüntetések és kedvezmények biztosítása.

A 3. fok: die Ehrenbürger von Jerusalem. E fok oklevél alapján érhető el, amely 3000 dukáttallér 5%-os járadéka élvezetével van egybekötve. E fokot főképp a kereskedők részére tartják fenn.

E három osztály mindennemű személy-, nemzet-, vallás-, kor- és rangkülönbség nélkül alkotja a Ciontársaságot (Die Gesellschaft von Zion), amely rövidesen átteszi székhelyét Palesztinába. A társaság Európa nagy kereskedői városaiban konzulátusokat szándékozik felállítani, főkonzulai Londonban és Lipcsében lesznek.

Hívei részletesebb tájékoztatására fog szolgálni a rövidesen megjelenő Rechtsgrundlage bei der Wiederherstellung des Israelitischen Staats c. könyv.

⁹ DRL. 1837. 7. 20-as csomóban a Librorum Hebraicorum Revisoratus 262. 1837. sz. felterjesztése. A nyomtatványok No. 1., 2., 3-mal jelölve.

¹⁰ Az egész mozgalom történetét megírta N. M. Gelber: Vorgeschichte des Zionismus. Wien, 1927. X. fejezet: Ein »König von Jerusalem« in den Jahren 1830 -39. 92. skk. II. A rölapok közül nem közli az 1. számúnak ismertetését.

A röpirat Lipcséből van keltezve, 1837. május 18-ról. Aláírója der Bevollmächtigte von Zion jelzéssel C. F. G. Seyfart.

A No. 1. röpirat Aufruf an Israel! (Lipcse, 1836. dec. 24.), sok hangzatos frázist mond el, de pozitívumot alig. Lényege: kezdődik a bibliamegígerte felszabadítás.

»Israel erwache! Dein Befreier ist hier. Der Fluch ist hin und Deine Dienstjahre haben ein Ende, der Herr erlöst sein Volk, dem Scepter Juda's ist neue Kraft gegeben... Israel! alle Wege zu Deiner Heimkehr sind gebahnt... auf den aller höchsten Befehl Deines Gottes werden Dich die Regenden der Völker und Staaten frei lassen...«

A három röpiratról beszámol a Librorum Revisoratusnak a Librorum Hebraicorum Revisoratus.¹¹

E szerint a felterjesztés szerint nálunk nincs afféle törekvés, hogy a jeruzsálemi templomot felépítsék, vagy a zsidó államot feltámasszák. Említi a felterjesztés, hogy Amerika földjén »valami Noe« zsidó templomot és államot alapított s ehhez nagy földterületeket vásárolt össze.¹² Még egy társaságot említ, amely porosz területen alakult, s a londoni bibliaterjesztő társaság mintájára hitelezteket küldött ki (Wolf, Henders és Mayer). Ezek az ausztriai birodalomba is jöttek s megjelentek Magyarországon is, de a zsidók között (inter Hebraeos) semmi feltűnést nem keltettek, bár az evangéliumokat is lefordították héberre.

A Cion-társaságot a felterjesztés societas mystica-nak, titokzatos társaságnak nevezi, amelynek szabályzatát semmiféle hatóság jóvá nem hagyta. Célja miatt a társaságot veszedelmesnek tartja, amelynek működése nálunk meg nem engedhető. Erre nézve okai a következők:

A szövetkezés első célja: scissiones in Iudaismo prae-parare. Az 1-sel megjelölt kiáltvány (Aufruf an Israel!) frázisai legnagyobbbrészt a zoltárokból valók, oly helyekről, amelyek a Messiásról szólva, alkalmasok arra, hogy a zsidóságot a kereszténység ellen hangolják. A 2. proclamatio (Einladung stb.) vagy új vallást propagál, vagy — ami még sokkal veszedelmesebb — vallási indifferentismust hirdet.

A szövetkezés másik célja mások földjének elvétele, — tehát a röpiratok a hatalmon lévők ellen izgatást tartalmaznak.

Veszélyes tartalmúak a röpiratok, mert exotikus és befolyásra törekvő társulatot akarnak alapítani s mert pénzüszszekkel is rendelkeznek.

¹¹ Super pagellis triplicis ordinis Erectionem ac dotationem Novi Templi ac Status Sion. 1837. június 13.

¹² V. ö. Gelber i. m. VIII. fejezet: Mordechai Immanuel Noah, ein amerikanischer Vorkämpfer des Judenstaatsgedankens. 62--84. I. A mozgalom szóba került az 1843/44. magyar országgyűlésen is. (1843. X. 10. Komlósy László beszéde.)

Mindezek alapján a héber könyvek revizora és cenzora, Kohlmann János Károly, *a röpiratok haladéktalan elkobzását* ajánlja. A cenzura 1837. június 27-én a helytartótanácsához ez ügyben felterjesztést intéz. A lipcsei intézőség u. i. a három röpiratból csomagokat küldött a budai, debreceni, nagyváradai és székesfehérvári zsidó hitközség képviselőihez (mindegyik röpiratból ötöt-ötöt). Felterjesztésében a cenzura részletesen ismerteti a röplapokat.

Evvel kapcsolatban az irodalomtörténetből ismertnevű Reseta János pesti cenzor¹³ jelenti,¹⁴ hogy a pesti zsidó hitközség jegyzője, Braun Náthán, megjelent nála és átadott neki egy Németországból jött csomagot, amely három röpiratot (volantes pagellas vulgo Pamphlet) tartalmazott. Ezeket a cenzor nem cenzurázta, de megakadályozta forgalombahozatalukat, mivel monstrosum excentricae phantasiae foetum sequestratione dignae-nek mondja e pagellákat.

A lipcsei propaganda azonban nemcsak az említett hitközségek felé irányul. Már 1837. június 7-én a győri főigazgató jelenti, hogy a győrszigeti hitközség is kapott a röplapokból, amelyeket Brestyenzsky Béla cenzor veszedelmeseknek talált. Tartalmukat körvonalozza és azt a véleményét fejezi ki, hogy e proclamatiók nagyon alkalmasak arra, hogy a hiszékeny zsidók lelkét megzavarják (animos credulorum ex plebe Judaica vehementer conturbare) s ezért az összes példányokat lefoglalta.

A helytartótanács még u. e. év június 20-án generális intézkedést tesz.¹⁶ Az utasítás, amely az összes főigazgatóknak s a könyvbíráló bizottságnak szól, helyesli a győri főigazgató eljárását s elrendeli az összes e nemű röplapok lefoglalását és elkobzását.

E rendelet értelmében jelenti a pozsonyi főigazgató a nádor-helytartónak,¹⁷ hogy a pozsonyi hitközséghez érkezett összes röpiratpéldányokat elkoboztatta. Szerinte a 3-as számú röpirat célja »pristinum gentis (Judaicae) splendorem ac dominatum cum reaedificatione Templi Hierosolimitani recuperare.«

Ez intézkedést a helytartótanács jóváhagyja¹⁷ július 18-án.

Maga a konfiskálás nem ment mindenütt egyenlő gyorsasággal, így a nagyváradai főigazgató csak szeptember 28-án számol be róla.¹⁸

¹³ Kinevezéséről l. Ferenczy József: A magyar hirlapirodalom története 1780--1867-ig, Bp., 1887. 200. l. -- Petőfihez való viszonyát l. Ferenczi Zoltán: Petőfi életrajza, II. kötet. Bp., 1896. 229. l.

¹⁴ Htt. T. 21.431. DRL. 1837. 7. 26¹/₂.

¹⁵ DRL. 1837. 7. 20.

¹⁶ Htt. T. 19.367. DRL. 1837. 7. 20a.

¹⁷ Htt. T. 22.040. DRL. 1837. 7. 26¹/₂.

¹⁸ DRL. 1837. 7. 47.

Bár az imádság nem politikum, mégis e helyen említjük meg *Letteris* Mayer imádságát az abban foglalt politikai gondolatért s a tisztára politikai ügykezelés miatt.*

A pozsonyi Schmidt-féle keleti könyvnyomda korréktora, *Letteris* Mayer, imádságot írt a császár-királyért s ezt mellékelvén, kéréssel fordul a helytartótanácsához.

Kérése, hogy ezentúl minden zsinagógában a szombati és ünnepi istentisztelet alkalmából ez a németnyelvű imádság mondassék el nyilvánosan, ne pedig hébernyelvű akkor, amikor a királyért, a haza atyjáért imádkoznak. Az imádság előtt a közönség feláll s tisztelettel teljes állásban marad egész az imádság végéig, amikor is áment mond rá. Az imádság elmondója a rabbi vagy a rabbihelyettes, vagy a kántor (*Schul-singer*), aki karján a tórával mondja el az imádságot. Esti ájtatoskodásnál, vagy hogyha a tóráat nem veszik elő, ez alkalommal ki kell nyitni a frigsze krényt s a nyitott frigsze krény előtt áhítattal mondja el a rabbi vagy az illető funkcionárius az imádságot. A sze krény az imádság elhangzása után záratik be.

Ehhez a kérvényhez, amely 1838. szeptember 24-én kelt,¹⁹ mellékeli *Letteris* magát az imádságot is. Ez irodalmi német nyelven írt könyörgés *Ferdinánd* (az imádság csupán I-nek nevezi) császár-királyért, *Mária Anna Karolina* császár-királynéért s a dinasztiaért. A könyörgés vége felé így szól: *unsere Wünsche und Bitten Erhörung finden, dass wir einen Ehrenstand gewinnen mögen im Vaterlande und Wohlwollen finden...*

Az imádságot bírálat végett a helytartótanács átteszi a cenzurához.²⁰ Tulajdonképen nem csupán magáról az imádságról van szó, amely a zsidóság királyhűségének egyik szép megnyilvánulása, hanem arról, vajjon *ez az* imádság kötelező legyen-e minden zsinagógában. A könyvbíráló bizottságban *Osvald Ferenc* cenzor vizsgálja meg a könyörgést s az ő véleménye alapján a bizottság jelentést tesz a helytartótanácsnak.²¹

A cenzura az imádság latin kivonatát adja. Egészen alkalmasnak mondja zsinagógiai célra s méltónak ítéli a kinyomtatásra. Ám a *dass wir...* kezdetű (fentebb idézett) szavakat incrimálja. Szerinte u. i. e szavak kétértelműek, mivel arra céloznak, hogy a zsidók helyzetük megváltoztatására gondolnak s a templomban megzavarják a lelkek nyugalmát. Ezért e szavakat kihagyandóknak véli.

* *Letteris* életrajzát l. *Allgemeine Deutsche Biographie* (Leipzig, 1883.) 18. k. 461. l. és *Biographisches Lexikon des Kaisertums Oesterreich* (Wien, 1866) 15. k. 17. l.; *The Jewish Encyclopedia*, 8. k. (NewYork - London, 1904), 17. l.

¹⁹ DRL. 1838. 10. 39.

²⁰ 1838. X. 9. Htt. T. 32.656. DRL. 1838. 10. 33.

²¹ 1838. XI. 5. Libr. Revis. Off. 270. DRL. 1838. 10. 39.

A helytartótanács hozzájárul Letteris kéréséhez s ezt úgy terjeszti fel, hogy a könyörgés, kihagyván belőle az incriminált szavakat, vezettessék be az összes zsinagógákba.²²

A cancellária leirata²³ azonban másként dönt. A kinyomtatás elé nem gördít akadályt, de egyébként úgy dönt, hogy »in reliquo easdem preces in synagogis Judaeorum loco praevigentis Hebraicae orationis recitandas praescribi non oppor-tere — s erről a helytartótanács révén²⁴ Pozsony városa is értesül avval az utasítással, hogy a szerzőt értesítse.

Így tehát az imádságot csak ama zsinagógákban alkalmaz-
zák, amelyeknek elüljárósága ezt kívánta. Valóban u. e. év
április 20-áról van hírünk, hogy a nagybecskereki zsinagógá-
ban a királyért hébernyelvű imádságot mondtak,²⁵ tehát Let-
teris könyörgése nem vált általánossá. Mindamellett érdekes
jelenség, hogy az emancipációs gondolat még az imádságban
is kifejezésre jut.

Nagy Antal cenzor fedezi fel, hogy *Kazinczy Gábor*-
nak 1841-ben benyújtott kézírata, amelynek címe *Fel a'
zsidóval*, azonos egy már régebben benyújtott s visszavetett
kézirrattal, a Népbaráttal. Amennyire megállapítható, kister-
jedelmű kézitről lehet szó, amelynek tartalmát azonban a
könyvbíráló hivatal véleménye,²⁶ a helytartótanács jelentése²⁷
és utasítása²⁸ alapján sem lehetséges összeállítanunk. Kétség-
telenül megállapítható azonban, hogy a zsidó ügyet liberális
szemszögből nézi és a felsőbb határozat szerint a kézirat nem
nyerte el a kinyomtatás engedélyét.

II.

Az 1839—40-i országgyűlés visszhangja a politikai sajtóban.

»A gondolatszabadság és az országgyűlési tárgyalások nyilvánosságának kérdése nálunk még a XIX-ik században is aludt.«²⁹ A 40-es évek első országgyűléséről — az 1839—40-ít értjük — alig találunk részletesebb tudósítást a politikai lapokban. Igazi politikai orgánum még nincsen, a Nemzeti Ujság színtelen hírei, a Jelenkor tudósításai jelentéktelenek s bár a Hírnök szerkesztőjének, Orosz Józsefnek, volt érzéke a politiká-

²² 1838. XI. 27. Htt. T. 37.719. DRL. 1838. 10. 39a.

²³ 1838. XII. 27. Canc. 16.808/1728.

²⁴ 1839. II. 5. Htt. T. 5245. DRL. 1839. 10. 8.

²⁵ Jelenkor 1839. V. 11. V. ö. szerző tanulmánya Magyar Zsidó Szemle. 1925. 146. l.

²⁶ 1841. IV. 23. Kob. btt. 134. DRL. 1841. 10. 32.

²⁷ 1841. V. 11. Htt. T. 16.107. DRL. 1841. 10. 51.

²⁸ 1841. VII. 13. U. a. 24.313. U. o.

²⁹ Ferenczy József i. m. 230. l.

hoz³⁰ s bár a Hirnöknek már bizonyos politikai jellege is van, mégis jóformán csak a királyi leiratokat, a rendek feliratait s a főrendekkel váltott üzeneteket ismerjük meg e lapokból. A tulajdonképeni politikai sajtó csak az országgyűlés után indul meg, mind a liberális Pesti Hírlap, mind pedig a konzervatív Világ.

E lapokon azonban szintén meglátszik az utolsó diétának vitaanyaga. Vezércikkekben, kisebb-nagyobb cikkekben, commentariusokban nyilvánul meg a lapok egyéni véleménye, amely tulajdonképen nem más, mint az ország lakosságának véleménye, — természetesen a cenzor sordinóján keresztül.

E kérdések közül, amelyek hírlapjainkat foglalkoztatják, nem utolsó helyen áll a *zsidók ügye*.

A zsidók ügyében kifejezetten ideiglenes törvényt alkotott az 1790/91. diéta. Ez megalkotta a XXXVIII. törvénycikket, amely úgy intézkedik, hogy:

Judaei intra ambitum regni Hungariae partiumque adnexarum degentes, in cunctis liberis ac regibus civitatibus et aliis locis (non intellectis huc regiis montantis civitatibus) in statu illo, in quo ad primam Januarii 1790 fuerant, conserventur et si nefors exturbati fuissent, ad eundem reporantur.

A zsidók ügyét pedig egy bizottságra bízzák, amely a következő országgyűlésig előkészítse ennek dolgát. Ám a következő országgyűlések közül csak az 1808-i s 1830-i alkot a zsidókra is vonatkozó szakaszokat, amelyek a katonai szolgálatra vonatkoznak s amelyekre vissza fogunk alantabb térni. Ám az 1839-i országgyűlésen már követi utasításról olvasunk, amely szerint az utasításban a többi kívánság között áll: »a zsidóságnak hazánkban a több nem nemes polgárokkal egyenlő lábra állíttatása.«³¹

A zsidók ügyét 1840. április havában találjuk a hírlapoknak a diétáról szóló jelentései között.

A rendek üzenete a főrendekhez commentálja az egészen rövid zsidó emancipációs törvényjavaslatot.³² E bevezető szavak az emancipációt, mint emberi jogot rajzolja s tiszta idealista álláspontot foglal el a zsidó kérdésben. Nem gazdasági érvekkel dolgozik, hanem avval, hogy akinek kötelességei vannak az állam iránt, azt jogok is megilletik. Ezt mondja többek között:

A népnek egy osztálya, melly századokon keresztül a törvényhozásban és közigazgatásban a nyomásnak, — polgári társaséletben a lealacsonyításnak zsibbasztó jármát

³⁰ U. o. 266. l.

³¹ Pest vármegye utasítása Szentkirályi Móric részére. Jelenkor 1839. VI. 12.

³² Nemzeti Ujság 1840. IV. 8. és Hirnök 1840. IV. 2.

ismeri és mindaddig könnyebbítésért a' józan ész és emberiség előtt egyaránt hasztalan esdeklelt, méltán megkívánhatja, hogy a' törvényhozás azon közállományban, mellynek eddig csak súlyát érezé, ötet jótékonyágaiból is illő igazságos mértékben részesítse. . . . Nyitassék meg előtte az iparnak és szorgalomnak minden útja. *A Karok és Rendek az országban lakó zsidót idegen népnek nem, hanem külön vallásbeli és éppen vallása miatt minden polgári jogokból kirekesztett felekezetnek tekintik.*

Maga a törvényjavaslat két pontból áll. Az első a türelmi adót megszünteti, a másik az összes nem nemesi jogokat a zsidókra is kiterjeszti.

A főrendek a zsidókérdésben az emancipációt illetőleg jóval mérsékeltebbek.³³ Válaszukban a legjelentékenyebb mozzanat, hogy a *célt* méltányolják ők is, de fokenként akarnak eljutni oda. Ez a cél ezidőszerint még nem valósítható meg, de megközelíthető azáltal, hogy a zsidók sorsát elviselhetővé teszi a törvényhozás és az nem lesz tovább tűrhetetlen. Ezt elérik oly módon, hogy a türelmi adót s a nemesi javak hasznóbérletétől való eltiltást eltörlik, a zsidó a városokban lakhassék, céhekbe felvétessék s mindenütt szerezhessen polgári fundusokat. A főrendi válasz óvatosságot ajánl a külföldről beözönlő zsidókkal szemben.

A választ az alsótábla teljes egészében magáévá teszi s már ebben a szellemben ír fel az országgyűlés 1840. április 24-én a királyhoz.³⁴ A felirat lényege ugyanaz, mint a főrendi táblához intézett üzeneté. Hangsúlyozza azonban e felirat a törvényjavaslattal szemben, hogy ez csak állomás az emancipáció útján, »addig is, míg a' polgárosítás eszméje a' jövő idők körülményeinek kifejlődésében teljesen létesíttetnék, az ide mellékelt törvénycikkelyt kívánnánk alkotni.« Kiemeli továbbá, hogy e törvény »a' hazát új és szorgalmas polgárokkal fogja gazdagítani.«

A királyi leirat május 10-én kelt.³⁵ Némi megkötöttséget visz bele a törvénybe, midőn hangsúlyozza a bányavárosok ama privilégiumát, hogy zsidó lakóst nem kell tűrniük, továbbá annak felvételét is kívánja a törvénybe, hogy a zsidó mesterember iparát csak zsidó legényekkel művelje. Törvénybe kívánja foglalni a leirat azt is, hogy a zsidók anyakönyvet vezessenek, állandó névvel éljenek s szerződéseik nyelvüül is az országos nyelvet használják. A türelmi adó eltörléséhez hozzájárul a leirat: *Israelitae in respectu taxae tolerantialis ab onere actualis sui, juxta dispositionem articuli 38: 1790/I. status releventur.*

³³ Nemzeti Ujság 1840. IV. 11. és Hirnök 1840. IV. 6.

³⁴ Nemzeti Ujság 1840. V. 6.

³⁵ U. o. 1840. V. 20.

E kívánságoknak megfelelően bővítik az eredetileg emancipációnak induló törvényjavaslatot, amelyből tehát az 1840: XXIX. törvénycikk lesz. Ismét ideiglenes jellegű e törvénycikk, amely hangsúlyozza, hogy: »Addig is, míg a zsidók állapotjáról a törvény bővebben rendelkezik«, határozzák a törvényben foglaltakat.

E törvényt nem szabad túlbecsülnünk. Az kétségtelen, hogy az alsótábla szabadelvű ellenzéke az emancipáció mellett foglalt állást s ez csak a főrendi táblán múltott, amely félt, hogy ez esetben a lengyel zsidók beözönlének hazánkba. Ez aggodalmának gr. Teleki József koronaőr kifejezést is adott.³⁶

Eppen zsidó körökből becsülték túl az engedményeket. Weit Fülöp »az 1840-iki dicsőséges országgyűlés«-ről szól s még 1840. április 17-én volt fenn a budai zsidó hitközség elüljárósága a nádornál, hogy köszönetét fejezze ki az országgyűlésnek s neki³⁷ »a magyarországi zsidóság állapota javítása« érdekében tanúsított jóindulatért.

A törvényt megvolt, végrehajtásában azonban nagy nehézségek merülnek fel a szabad királyi városok részéről. »A' zsidókról törvény a' végrehajtásban gúnynyá változott«, írja a liberálisok orgánuma már 1841-ben.³⁸ De még konzervatív oldalról is következtelenséget látnak a városok állásfoglalásában,³⁹ amennyiben e városok saját jogukat terjeszteni akarják s a zsidók jogait vissza akarnák nyomni. Különösen Kassa városa tesz meg minden lehetőt a zsidók letelepedése ellen. Már a konzervatív orgánum megbotránkozik azon, hogy az 1840: XXIX. t.-c. ellenére 1841. januárius 2-án a kassai magistrátus Haschke városi kapitány útján kiutasítja a zsidókat.⁴⁰ A rendeletet visszavonják, majd ismét kiadják. Ám a Kassán már régebben lakó zsidóság panaszára bizottság vizsgálja meg az ügyet. Ez visszautasítja először a zsidók panaszát avval, hogy kassára nem vonatkozik az idézett törvénycikk.⁴¹ Mint-hogy azonban e törvény kifejezetten csak a bányavárosokra tesz kivételt, a vármegye szól közbe a zsidók érdekében. Közben újabb törvénysértés is történik: egy zsidó aranyműves szerszámaikat lefoglalják és így lehetetlenné teszik, hogy mesterségét folytassa.⁴² A liberálisok lapjában »Egy kassai polgár« cím alatt a kassai polgárság egy része fejezi ki tiltakozását az egész zsidóellenes actióval szemben és az egész mozgalmat a céhek féltékenykedésének tulajdonítja.

³⁶ Ballagi Géza: A nemzeti államalkotás kora. Bp., 1897. 500. l.

³⁷ Jelenkor 1840. V. 23.

³⁸ Pesti Hirlap 1841. VI. 30.

³⁹ Világ 1841. I. 27.

⁴⁰ U. o. 1841. I. 30.

⁴¹ Nemzeti Ujság 1841. IV. 10.

⁴² U. o. 1841. III. 6. és Pesti Hirlap IV. 24.

A városi polgárságnak e része, amely konkurenciát lát a zsidó iparos- és kereskedőosztály kassai megalakulásában, az ú. n. monopolisták a tanácsi határozatba nem nyugosznak bele, hanem háromtagú küldöttséget küldenek a királyhoz Bécsbe, hogy kérésüket a legfelsőbb helyen tolmácsolják.⁴³ Még a liberálisnak éppen nem mondható Nemzeti Ujság is »kárhazatos s törvénytelen küldöttség«-nek mondja a deputációt. Végül is a tanács hozzájárul a küldöttség elküldéséhez. A monopolisták részéről a Világban jelenik meg a válasz. Azt állítják, hogy Kassa bányászati hely s így eljárása nem törvénytörő, hanem törvénytörő. Azt is mondják, hogy a polgárság $\frac{7}{8}$ része velük érez. A vezérhelyen megjelenő cikk aláíróiul Kassa városának bányamívelő, kereskedő és kézműves polgársága szerepel. De — mint a Világ helyesen jegyzi meg — Kassa nem bányaváros, csak a közelében vannak bányák s így nincs joga a zsidókat kitiltani. Adja fel a kassai polgárság ezt a dísztelen és kilátástalan harcot, — ajánlja a Világ.⁴⁴ Azt az állítást pedig, hogy a város $\frac{7}{8}$ része egyetért a zsidók elleni harcban, visszautasítja Egy iparúzó kassai polgár cikke. Csak 250-en írták alá a zsidóellenes folyamodványt, holott Kassának 12.000 lakója van.⁴⁵

Végül az ügyet a helytartótanács akként dönti el, hogy Kassát szabadkirályi városnak s nem bányavárosnak nyilvánítja, amely kaput nyitni köteles a zsidó letelepedésnek s iparukat, kereskedésüket engedélyeznie kell.⁴⁶

A városok némelyike meg akarja szorítani a zsidók letelepedését. Így Győr városa szabályzatot alkot s e szerint attól a zsidótól, aki Győrött le akar telepedni, megkívánják, hogy magyarszületésű, józanéletű legyen, ne tartozzék adóval, türelmi taksával, ne legyen kalmár, kocsmáros, dohányeladó; meg kell jelölnünk, minő foglalkozásuk lesz s mindehhez járul még a 100-tól 300 pengő forintnyi egyszeri adó is. E statutumra azt jegyzi meg a liberális sajtóorgánium, hogy minden pontja, de kivált az utolsó, a negyvenedik törvénybe ütközik.⁴⁷

Hasonló pénzbeli követelést hallunk Egerből. A törvény értelmében kéri egyes zsidók a letelepedés engedélyezését, de az egeri magisztrátus fejenként 25 pengőforintos taksát kíván a letelepedési jogot elnyertektől. Sokan megfizetik ezt, egyesek azonban nem tudják. Így Grosz Samu nem tud fizetni. A szerencsétlen zsidót kiűzik a városból, sőt azután be is börtönözik.⁴⁸

⁴³ Nemzeti Ujság 1841. V. 1.

⁴⁴ Világ 1841. VI. 16.

⁴⁵ U. o. 1841. VII. 14.

⁴⁶ Pesti Hirlap 1841. XI. 3.

⁴⁷ U. o. 1841. II. 3.

⁴⁸ U. o. 1841. IV. 21.

Korpona is ki akarja űzni zsidó lakóságát, Felsenburg József szeszgyártót.⁴⁹

Egy zsidó Szepesváralján akar letelepedni. A szepesi városok kerülete erre utasítja a városi tanácsokat, hogy a jelentkező zsidókat fogadják be, erre csak Igló és Olaszi nem köteles, minthogy e kettő bányaváros.⁵⁰

A Hajdúkerület is ragaszkodik ősi jogához, hogy idegentől megtagadja a letelepedés engedélyezését s erre támaszkodva utasítja vissza Hajdúszoboszló egy zsidótól a lakhatás jogát.⁵¹

Pozsony ragaszkodik régi szokásához a zsidók egy helyre telepítését illetőleg. Mikor a zsidóhitű Deutsch testvérek rakárt akarnak nyitni nem a zsidók részére fenntartott helyen, a város elutasítja kérésüket. A Pesti Hirlap ezt nyílt törvényszegésnek mondja.⁵² Ugyane lap felháborodik azon a jogtalanságon is, hogy midőn egy zsidó folyamodik Pozsonyban felállítandó rituális vendéglő engedélyezéséért s ezt nagy nehézségek után elnyeri, egyszerre karhatalommal veszik le tábláját (Israelitische Traiteurie) s koholt vád alapján a vendéglőt bezárják, tulajdonosát pedig 20 pfrt.-ra büntetik.⁵³ Evvel kapcsolatban a Pesti Hirlap összehasonlítja a zsidók sorsát a városokban s a vármegyékben s megállapítja, — kétségtelenül teljesen jogosan — hogy a városokban sokkal rosszabb a zsidók helyzete.

Vannak azonban oly hírek is, amelyek arra vallanak, hogy nem mindenütt ilyen ellenséges a városi elüljáróság a zsidókkal szemben. Így Szatmárnémeti semmi akadályt nem gördít a zsidók letelepedése elé, sőt a céheknek is vannak zsidó tagjai.⁵⁴ Midőn pedig Pesten Boscovitz Loeb József zsidó nagykereskedő a Nagyhíd-utcán házat vett s ezt saját nevére akarta iratni, a legfelsőbb helyre beadott folyamodványát a városi tanács pártolólággal terjeszti fel⁵⁵ és valóban engedélyezik is.⁵⁶ A Nemzeti Újság e hírhez hozzáteszi, hogy »ha minden zsidó Boscovitz volna, bizonyára illy polgári jogra méltatnának.«⁵⁷

⁴⁹ Világ 1841. VIII. 17.

⁵⁰ Pesti Hirlap 1841. XI. 6.

⁵¹ U. o. 1842. I. 27. és II. 3.

⁵² U. o. 1842. VIII. 11.

⁵³ U. o. 1842. VIII. 28.

⁵⁴ U. o. 1842. XI. 17.

⁵⁵ U. o. 1841. II. 27.

⁵⁶ U. o. 1841. X. 30. Boscovitz családjáról l. Büchler Sándor: A zsidók története Budapesten a legrégebb időktől 1867-ig. Bp., 1901. 368. l. Boscovitz Loeb Józsefet említi u. o. 468. l. L. még Venetianer: A magyar zsidóság története. Bp., 1922. 144. l.

⁵⁷ Nemzeti Újság 1841. XI. 3.

Schiff Móric, eddig losonc-tugári lakós, Losoncra akar költözni, hogy ott üzletet nyithasson. A városi tanács ellenére beköltözik, de kiűzik a városból. »Im Kassa példája követésre talált s mily undorító, minden jogot, törvényt és emberiséget tapodó, józan észet gúnyoló s a századot szégyennel bélyegző követésre!« — írja a konzervatív orgánus⁵⁸ és a megyétől vár elégtételt. A megye valóban tárgyalja a zsidók ügyét s azon az alapon, hogy »embert vallása miatt megtámadni — a' 19. században épen nem szabad«⁵⁹ (Ruttkay Lajos szavai a közgyűlésen), lakást enged a zsidóknak Losoncon, ám a megyei végzést megsemmisíti a helytartótanács, mivel e mezőváros bányái tekintetű.⁶⁰

Gömör vármegye közgyűlésén az 1840:XXIX. t.-c. kihirdetésénél kerül szóba a zsidók letelepedése. Eppen a szabadelvűek vannak ellene és 78 szóval 64 ellen kimondják a tilalmat.⁶¹ Maguktartását egyikük (B. F. és J.-r. betűkkel) meg is okolja. Vetkezzék le előbb a zsidók balítéleteiket, természetesen érintetlenül hagyva dogmaikat, s akkor majd befogadják őket Gömörbe is.⁶²

Az is előfordul, hogy a vármegye védelmébe veszi a zsidókat. Így Pozsonymegye nem hajtja be a törvénytelenül követelt türelmi taksát.⁶³ Sőt van olyan vármegye is, ahol a megyei orvos zsidó. Így Árvamegye helyettes orvosa, Fränkel, egészen addig fungál, míg egy képzett keresztény orvos fel nem váltja. Egyébként ügyes és művelt ember hírében áll.⁶⁴

Midőn a zsidó községeket anyakönyv vezetésére utasítják, Trencsénmegye 1841. december 13-i közgyűlésén a zsinagógák helyeiről is készül javaslat. A vita elfajulása miatt azonban ezt leveszik a napirendről.⁶⁵

Az északkeleti vármegyékben állandó a félelem a lengyel zsidóság beözönlése miatt. Erre a figyelmet már a főrendeknél felhívták s utóbb az 1843/44-i országgyűlésen még részletesen foglalkoznak vele. Ugocsa vármegye 1842. márciusi közgyűlésén is szóba kerül ez a kérdés. Azt állítják, hogy a lengyel zsidóság beszívargása tönkreteszi a pálinkától is sújtott köznépet. A megye határozata, hogy egy földesúr sem fogadhat be telkére zsidót a hatóság engedélye nélkül s ez csak ama zsidóknak engedélyezi a letelepülést, aki igazolja, hogy legalább tíz éve lakik Magyarországon.⁶⁶

⁵⁸ Világ 1841. VI. 26.

⁵⁹ Pesti Hírlap 1841. XII. 18.

⁶⁰ Nemzeti Ujság 1842. V. 25.

⁶¹ Jelenkor 1840. IX. 20.

⁶² U. o. 1840. X. 21.

⁶³ Pesti Hírlap 1841. IV. 7.

⁶⁴ Világ 1841. V. 8.

⁶⁵ Pesti Hírlap 1842. I. 9.

⁶⁶ U. o. 1842. III. 31.

Általános a zsidók elleni aversio Zemplénben is. Egyrészt az emancipációs mozgalomnak sok ellensége van, másrészt még az emancipáció barátai is el akarják venni a zsidóktól a kocsmát.⁶⁷ Zemplén úgy akar védekezni a külföldi zsidók ellen, hogy visszaállít egy régi, 1800. november 14-i legfelsőbb rendeletet, amely a következőket mondotta:

Judaeis intraregnanis confectionem vinorum nobiliorum in partibus submontanis sub poena lege expressa vetari, eo suapte intellecto, quod extraneis, idest regnum hocce non incolentibus Judaeis coemptio, nullatenus tamen confectio idmodi vinorum, ratione industriae et commercii id indispensabiliter exigente . . . in salvo permaneat.

Bár e rendeletet az 1840:XXIX. t.-c. eltörülte, most mégis újra életbelép.

Ugyancsak Zemplénmegye közgyűlésén jelenti a főjegyző panaszait a sátoraljaújhelyi rabbi ellen. Az ottani zsidóság zárt egész, amely nem ismeri el a megye felsőbbségét s a rabbi a bíraskodás jogát is gyakorolja. A zsidók között napirenden vannak a verekedések, amelyeket a rabbi idézett fel azzal, hogy valóságos hitbeli szakadást okozott. A zsidó gyermekeket is elvonja a normális iskolából. A megye bizottságot küld ki s a bíraskodástól eltiltja a rabbikat.⁶⁸ Ezenkívül a kocsmárosokra panaszkodnak többen, panaszuk az, hogy ezek zsarolják a népet.⁶⁹

A bányavárosok régi kiváltságukhoz féltékenyen ragaszkodnak. Ennek hatása alatt, midőn Barsban bányaváros közelében telepednek le zsidók, a megyei közgyűlésen szóba kerül a zsidóügy. A letelepedést meg akarván akadályozni, régi — az 1791:XXXVIII. és 1840:XXIX. t.-c.-kel ellentétben álló — rendeletre történik hivatkozás és ki akarja e csoport mutatni, hogy a zsidóság méltatlan a pártfogásra. Ismét felhangzanak a régi vádak, hogy a zsidó gyűlöli a nem-zsidót s a talmud uzsorára tanít s e hamis vádagnak meg is lesz az az eredményük, hogy az ügy megvizsgálására az amúgy is konzervatív többség vizsgálatot rendel el.⁷⁰

Az alföldi magyar megyékben jóval kevesebb panaszt és visszaélést hallunk. Csanád vármegyében a rendek határozott kérelmére a főispáni helytartó Eisenstein sebészt megyei sebésszé nevezi ki, amit a rendek köszönettel fogadnak.⁷¹ Sőt Szatmárban szóba kerül a megye 1842. februárius 22-i közgyűlésén az is, hogy a zsidó bérlők felmentessenek a marháik után fizetendő adó alól. Evvel azonban a zsidó bérlők földesúri jogot élveztek volna s kiemeltettek volna a többi nemnemesek

67 U. o. 1842. V. 19.

68 Világ 1842. XII. 21.

69 Nemzeti Ujság 1842. V. 28.

70 Pesti Hirlap 1842. IV. 10.

sorából. Így nagy vita keletkezik, végül is a javaslat keresztülment 52 szóval 47 ellen.⁷²

Hiába ád azonban a törvény jogot a zsidónak. Még a zsidó honorácior, az orvosi is, ki van téve a tömeg megvetésének. Így a pesti hajóhídon zsidó orvosoktól vámot követelnek: »Ei, was Doctor's, Juden seydt's und müesst's zahlen!«⁷³

Ezek után az általános kérdésekkel foglalkozó cikkeket nézzük meg. Maga az emancipáció szóbakörül a Jelenkorban és a Pesti Hirlapban.⁷⁴ A Jelenkor szerint a zsidó nem méltó az emancipációra, három okból: 1. nem magyar nyelvűek, hanem németek, 2. nem állanak a keresztény erkölcs alapján, nagy a csaló hajlandóságuk, 3. az emancipáció, és pedig már a részleges is, a városi polgárság antipáthiáját váltja ki.

A Pesti Hirlap mindhárom vádat visszautasítja. Megállapítja, hogy a zsidó bár lassan, de magyarosodik s a magyarosodásnak ezt a folyamatát tenné gyorsabbá az emancipáció. A zsidóság idegen rész még, de ennek »szorosabb összeköttetése a' nemzeti testtel kívánatos.« Utal a cikkíró a pesti zsidó iskola munkájára s tanítójának, Rosenthal Móricnak, eredményes működésére. Ha a zsidó bárhol lakhatik, az egybeolvadás meg fog történni. Egy következő cikk⁷⁵ válaszol a második vádra. A statisztikára hivatkozva, mondja, hogy a zsidók a bűnözőknek igen kis % -át alkotják. Vannak valóban zsidó fogyatkozások, amelyeknek oka a zsidók hosszú elnyomatása s ennek ama következése, hogy a zsidók között a plutokrácia a vezető elem, amely a pénzért mindenre képes. A harmadik okát az emancipáció-elleneseknek avval utasítja vissza a liberális közlöny, hogy ez az ellenézés nem általános a városok körében, így felemlíti Székesfehérvárt, amely már 1838-ban kinyitja kapuit a zsidóságnak.

A zsidóság ellen az emancipáció-ellenes érveket még egy bűntény alkalmával olvashatjuk. Nevezetesen Zsámbékon egy rablással vádolt zsidót a csendbiztos el akarja fogni, de a falubeli zsidók nemcsak, hogy azt kiszabadítják, de súlyosan bántalmazták is a csendbiztost. » . . . ha a zsidóság hitsorsosait . . . maga nem igyekszik rendben tartani, fanatizmusait, mellyekre a 19-dik század utálattal tekint, el nem oszlatandja, polgárosodásuk ellen rémítő szírteket gördít.«⁷⁶ Később e lap hangsúlyozza, hogy nem ellensége az emancipációnak, de nemcsak a törvényhozásnak van tennivalója, hanem magának a zsidóságnak is van tennivalója.⁷⁷ Az egész esetet másképen

71 U. o. 1842. IV. 7.

72 U. o. 1842. III. 7.

73 U. o. 1842. IX. 22.

74 U. o. 1842. V. 1.

75 U. o. 1842. V. 15.

76 Világ 1841. IV. 21.

77 U. o. 1841. V. 5. és 22. és Pesti Hirlap 1841. V. 26.

állítja elének a Pesti Hirlap, amelyből kitűnik, hogy a zsidóság provokáció áldozata lett.

A *társadalmi élet* terén is kezd kialakulni a zsidóság helyzete. Egyes elemek abban látják az érvényesülés útját, hogy elhagyják apáik vallását. Mindamellett nem gyakori eset ez, mert az ilyen eseteket mindig külön felsorolják a lapok.

Látható örömmel közli a Nemzeti Ujság, »egy deli zsidó leány«, Binder Juliánna megkeresztelését. Mindenki sírt a templomban a meghatottságtól.⁷⁹ Más esetben előkelő támogatást látunk, így Wodiáner Samu pesti zsidó református hitre tér s keresztatyja gr. Teleki József koronaőr,⁸⁰ vagy mikor Rosenfeld József sebész feleségével együtt katholicizál, maga Scitovszky János pécsi püspök kereszteli meg.⁸¹ Szép példáját látjuk azonban az ősi hithez való ragaszkodásnak, hogy mikor Lebig Chájemnek, egy szatmármegyei kereskedőnek felesége áttér a keresztény hitre, a kereskedő két leányát zsidó hitben akarja nevelni s kérvényét a megye dícsérettel fogadja. A két leányt atyja neveli.⁸²

Az ellenkező esetre is látunk egy példát: egy református leány Sepsiszentgyörgyben zsidó hitre tér, szerelmeséhez akarván nőül menni.⁸³ Egy hónap múlva még egyszer visszatér a Nemzeti Ujság e hírre és tréfálkozik rajta, majd komolyan mondja, hogy a leány földöntúli üdvösségéről mondott le földi boldogsága kedvéért.⁸⁴

A zsidók társadalmi helyzete határozottan javul a negyvenes évek kezdetén. A vidéki kaszinók közzül is akadnak olyanok, amelyek nem zárkoznak el a zsidóság elől. Így a szegedi belvárosi kaszinó választmányi tagja lett Basch József zsidó kereskedő is. A kecskeméti társalgási egyesület tagjai sorába is felvesznek művelt zsidókat, mindjárt kezdetben öten kerülnek be.⁸⁶ Ellenben a szombathelyi kaszinóba nem vettek fel egy zsidó orvost, csupán azért, mert az illető zsidó. Hrabovszky Dávid szerint az ilyet »szégyen kimondani.« Abban reménykedik, hogy eljön az idő, amikor ilyen botrány lehetetlen lesz.⁸⁷

Az olyan vigalmakat, amelyeket a zsidóság rendez, többnyire a magyar nyelv használata jellemzi. Így Szegeden a zsidó-

78 Pesti Hirlap 1841. V. 1.

79 Nemzeti Ujság 1840. VIII. 5.

80 Pesti Hirlap 1841. III. 3. Maga Wodiáner Samu a máig virágzó Wodiáner család őse.

81 Nemzeti Ujság 1841. VIII. 7.

82 Pesti Hirlap 1841. V. 26. és Nemzeti Ujság 1841. VI. 5.

83 Nemzeti Ujság 1841. XI. 10.

84 U. o. 1841. XII. 8.

85 U. o. 1840. VI. 13.

86 Pesti Hirlap 1841. IV. 10.

87 U. o. 1841. X. 27.

ság pikniket rendez, amelyre a táncrendek magyar nyelven készültek s amelyen magyar táncot is jártak,⁸⁸ akkor, amikor a helybeli kereskedők táncvigalmai kimondottan német jellegűek voltak.

Az ellenkezőre ritkán van példa: így Pesten egy német társaság alakul, amelynek tagjai főképp zsidók. A társaság célja a német irodalom terjesztése.⁸⁹ Természetesen — mint ez később kiderül — kicsi társulatról van szó, öt-hat egyetemi polgár. Am a német irodalomért lelkesedő zsidó ifjak eljárását menti Bajkay Endre a Pesti Hírlapban,⁹⁰ kijelentvén, hogy »e különhúzásnak különféle okai lehetnek . . . Hej! sok boszantást kell kiállni szegény zsidóknak az egyetemen!«

Általában Pesten nem zsidóbarát a hangulat. Ezt bizonyítja az is, hogy a pesti jogászbál zsidótól mentesen zajlott le. Igaz, hogy az ugyanez időben volt egri jogászbálról a polgári elem is távol volt, nemcsak a zsidó.⁹⁰

A zsidó iparososztály magyarosításáért száll síkra a nagykanizsai kézműegylet. E kanizsai hitközség egyébként is erősen megmagyarosodott.

A zsidóellenes kifakadásoknak, inzultusoknak azonban koránt sincs vége. Nagyváradon a felvonuló nemesi bandérium a nemesi szabadságot élteti s a zsidókat káromolja.⁹²

A megyékben egyébként a zsidóság társadalmi helyzete nem egyforma. Míg Pestmegyében a népnevelési bizottság tagjai közt is helyet foglal zsidó, addig Abaújmegye gyűlésén a karzatra küldenek egy zsidó orvost, mivel a teremben helye nincsen.⁹² Az egyik zemplénmegyei alszolgabíróra, Oláh Józsefre is az a panasz érkezik, hogy a zsidókat nagyon sanyargatja.⁹³ Jól tudják azt is, hogy zsidó vádlottnak súlyosabb a helyzete más vádlotténál;⁹⁴ a zsidóval még a megyei pandur is durvább, mint mással,⁹⁵ ha pedig szerencsétlenül jár, részvétlenséggel találkozik.⁹⁶

A zsidóság alkotásai közül e korban alakul Pesten nagy érdeklődés mellett egy kórház. Zárókövét 1841. IX. 20-án teszi le a főherceg-nádor. Meg is tekinti az új kórházat s megelégedését fejezi ki. A nádort egy bizottság fogadja az épület előtt, benn pedig a pesti rabbi üdvözi, de minde beszédek németül

⁸⁸ U. o. 1841. III. 10. és Világ 1841. III. 13.

⁸⁹ U. o. 1841. IV. 7.

⁹⁰ Világ 1841. II. 24.

⁹¹ Pesti Hírlap 1841. V. 8.

⁹² U. o. 1841. V. 22.

⁹³ U. o. 1842. VIII. 18.

⁹⁴ U. o. 1842. VIII. 4.

⁹⁵ U. o. 1841. II. 17.

⁹⁶ U. o. 1842. XI. 3.

hangzanak el. Zene harsogása s tarackok dörgése kíséri az ünnepet.⁹⁷

Szerepet vállal a zsidóság az *iskoláztatásból* is. Iskoláiban tanítják a magyar nyelvet és eredményt érnek el benne. Különösen a pesti, budai és óbudai iskolákat dicsérik, de az Alföldön is sikerrel működik néhány kisebb zsidó iskola.

A pesti iskolában Rosenzweig Salamon tanító szép sikert ér el a magyar nyelvben.⁹⁸ 1840-ben a próbatételen áprilisban Fejér György, szeptemberben Daminovich György prépost elnökölt, ott volt Schwab Leopold, a tudós pesti főrabbi is. A vizsgálat igazolta, hogy »hasznos polgárokat, hív alattvalókat« nevel az intézet.

Ez az intézet Ullmann Gábor pesti hitközségi elnök alapítása még 1834-ből. Elemi (normális) iskola három, majd négy osztállyal; minthogy pedig az I. és IV. osztály két évfolyamú s van egy előkészítő év is: összesen hét éves az iskola. Benne a szakrendszer uralkodik. Tárgyai: a vallás- és erkölcsstan, héber, német s magyar nyelv, helyes- és szépírás, fogalmazás, természetrajz, történelem, földrajz, számtan, geometria és a könyvvitel, építéstan, váltó jog elemei, végül az ének. Az iskolának 1841-ben 250 tanulója volt, a szegények tandíjtól mentesek.⁹⁹

1841-ben ismét Fejér György elnököl az áprilisi vizsgálaton, amelyen megjelenik Bajza, Fáy, Schedel, Vajda Péter és Fényes Elek. Kifogástalan rendben és szép eredménnyel felelnek a gyerekek. Egyedül a kiejtésük idegenszerű.¹⁰⁰

Az iskoláról szóló tudósítás szükségesnek tartja, hogy több magyarul tudó tanítót alkalmazzon az iskola.

Az iskola munkásságának eredményes volta más tudósításból is kitűnik,¹⁰¹ különösen a magyar, német s héber nyelvi eredményei méltók a dicséretre.

A budai zsidó iskolával kapcsolatban úgy véli a Jelenkor, hogy »uralkodó fejedelmünk ő cs. kir. fős. által mult országgyűlésen nyújtott sorsenyhítő engedélyre valódi mértékben siet magát méltóvá tenni a budapesti izraelitaság . . .«¹⁰²

A pesti zsidó tanító mellett sok dicséret éri az óbudai tanítót, Neumann Salamont. 1839-ben 146 gyermeket tanított

⁹⁷ Nemzeti Ujság 1841. IX. 25. és Világ 1841. IX. 22.

⁹⁸ U. o. 1840. IV. 18. A pesti iskola történetét l. Mandl Bernát: A pesti izr. hitközségi fiúiskola monográfiája (A magyar-zsidó felekezet Elemi és polgári iskoláinak monográfiája. Szerk. Barna Jónás és Csukási Fülöp. Bp., 1896.). Rosenzweiget említi, 33. l. Az iskola tkp. már 1816-ban működött.

⁹⁹ Pesti Hirlap 1841. IV. 28.

¹⁰⁰ U. o.

¹⁰¹ Világ 1841. IV. 7.

¹⁰² Jelenkor 1840. VI. 20.

szép sikerrel, magyarra is.¹⁰³ 1841-ben a próbatételen Komlószy Ferenc elnökölt s a tanulók a magyarból szépen feleltek. Magyar kézikönyveik is Neumann Salamon tollából valók.¹⁰⁴

Nagykanizsa zsidósága is gondoskodik a hazai nyelv tanításáról.¹⁰⁵ Kecskeméten is elhatározzák az állandó zsidó elemi iskola felállítását s úgy tervezik, hogy magyar, német olvasást, írást és hittant fog négy tanító tanítani.¹⁰⁶ Szegeden nemcsak, hogy szép eredményt ér el a zsidó iskola, de a gyermekek kiejtése is tösgyökeres magyar.¹⁰⁷ Ugyanilyen eredménnyel tanítja Rokonstein Leopold a magyar nyelvet a szentesi zsidó iskolában.¹⁰⁸ Vizsgálatán máshitű lelkészek s más előkelőségek is megjelentek 1841-ben.¹⁰⁹

Ez iskolákra való tekintet is vezeti Bloch Móricot, amidőn a Pesti Hirlapban felszólítást intéz a társadalomhoz egy magyar-zsidó tanítókat képző intézet érdekében.¹¹⁰ Am állítását, hogy máshitű iskolába járó zsidó tanuló vallását veszedelem fenyegeti, nemcsak, hogy cáfolja a liberális orgánum, hanem egyenesen ajánlja, hogy a zsidó gyermekek keressék fel a katolikus és protestáns intézeteket.

Valóban a sok közül egynéhány példát nézve is, megállapíthatjuk, hogy voltak zsidó tanulók a középiskolákban. Így a budai kir. katolikus főgimnáziumban 1841/2-ben 481 tanuló közül 11 a zsidó,¹¹¹ a miskolci református gimnáziumban 9 zsidó tanuló jár,¹¹² az esztergomi benedekrendi gimnáziumban is volt 1840-ben 2 zsidó diák.¹¹³

A zsidóság a negyvenes években a *nemzeti életbe* való bekapcsolódás felé is tesz egy lépést. Ilyen a nemzeti ünnepek megülése. Nemzeti ünnepségek lezajlanak a király tiszteletére, a nádor tiszteletére, vagy valami főméltóság beiktatásakor.

Midőn a császár- király Magyarországra jön az ország-

¹⁰³ Hazai és Külföldi Tudósítások 1839. X. 2. L. még: Mandl, A magyarországi zsidó iskolák a 19. században stb. IMIT évkv. 1909. 179. l. Említi Neumannt Büchler i. m. 297. l.

¹⁰⁴ Nemzeti Ujság 1841. V. 15. Óbuda iskolájáról l. Berger J. Lipót: Az óbudai izr. hitközség iskolájának monográfiája (A magyar-zsidó felekezet iskoláinak monográfiájában).

¹⁰⁵ Hirnök 1840. VIII. 3.

¹⁰⁶ Pesti Hirlap 1841. IV. 10.

¹⁰⁷ Nemzeti Ujság 1840. IX. 3.

¹⁰⁸ U. o. 1841. XI. 3.

¹⁰⁹ Pesti Hirlap 1841. X. 30.

¹¹⁰ U. o. 1841. II. 6., említi Ferenczy id. m. Bloch a későbbben híres író és fordító Ballagi Mór.

¹¹¹ Nemzeti Ujság 1841. XI. 27.

¹¹² Pesti Hirlap 1842. V. 8.

¹¹³ Nemzeti Ujság 1840. VIII. 8.

gyűlés megnyitására, a győri üdvözlő fogadtatáson a zsidóság is elébe járul.¹¹⁴ Midőn pedig őfelsége neveünnepeét a pesti magyar színházban hangversennyel ünneplik, Mendelsohn Pál-oratóriumán a pesti hitközség kórusa is szerephez jut.¹¹⁵ Fényesen üli meg Ferdinánd király születése napját 1842-ben Óbuda zsidó községe. A zsinagóga udvarán zászlók alatt gyülekeznek az ifjúság az elüljáróság vezetése alatt, sok kamarai tiszt s más nemzsidó vendég kíséretében vonulnak be a kivilágított templomba, ahol Braun* az ünnepi szónok. A templomban eléneklik a Gotterhalte héber fordítását. Az ünnepség alatt húsz tarack durrogott.¹¹⁶ Pozsony 1841-ben avval ünnepli a király nevénapját, hogy a hitközség 125 nemzsidó szegényt megvendégel s a lakomán a község elüljárói szolgálnak fel. Ez alkalommal a Nemzeti Ujság megjegyzi, hogy »az izraeliták ez alkalommal is, mint minden nemzeti vagy polgári ünnepélyeknél szokták, ki-tünteték magokat.«¹¹⁷

A főherceg-nádort is ünneplik a zsidók, így Baján a zsidók diadalkapuvál várják.¹¹⁸ Más alkalommal Aradon egy zsidó leánykával akarja a tanító a nádort üdvözlő beszédet elmondani, de a keresztény szülők nem engedik s a kis leány áttér a katolikus hitre, hogy a beszédet elmondhassa.¹¹⁹

Az ország hercegprímásának, Kopácsy Józsefnek installációján is részt vesz a zsidóság, egy »dicsoltárt« emelve.¹²⁰ Hasonló tiszteletadás más egyházfejedelmet is ér: így Palugyay Imre nyitrai püspököt Nagybitse zsidósága fogadja német üdvözlő beszéddel.¹²¹ A felvidéki zsidóságban — úgy látszik — a magyar szó jóval nehezebben vert gyökeret, mert Balassagyarmaton is németül üdvözlik gr. Zichyt, a földesurat, az ottani zsidók.¹²² Evvel szemben magyar szóval fogadja Eperjes zsidósága gr. Andrássy György sárosi főispánt. Más főispáni installáción is képviselve van a helybeli zsidóság.¹²⁴

Résztvesz a zsidóság a *nemzeti vállalkozásokban* anyagilag is. Így a Mátyás emlék s a vakok pesti intézete javára a fővárosi hitközség gyűjtést rendel el,¹²⁵ az említett intézet

114 Hazai és Külf. Tudós. 1839. VI. 19.

115 Nemzeti Ujság 1841. VI. 2.

* A későbbi Barnay.

116 Nemzeti Ujság 1842. IV. 23. és VI. 11.

117 U. o. 1841. VI. 5.

118 U. o. 1841. VI. 26.

119 Pesti Hirlap 1841. VII. 21.

120 Nemzeti Ujság 1839. VI. 5.

121 U. o. 1841. VII. 14.

122 U. o. 1841. VIII. 14.

123 U. o. 1842. X. 15.

124 Így Világ 1841. XI. 3. és 1842. VIII. 6.

125 Pesti Hirlap 1842. VII. 17. Kisebb adományról szól a Nemzeti Ujság 1840. IX. 12. és 26.

javára adakozik a kecskeméti község,¹²⁶ a pesti református főiskola javára adakozik a losonci község¹²⁷ és a gyermekkórház javára rendezett sorsjátékon is kitűnnek a zsidó hitközségek¹²⁸ s a jótékonyságból is kiveszik részüket.

A zsidóságot is érinti a *katonaállitás* terhe. Már az 1808:VI. törvénycikk 3. §-a kimondja:

ut Judaei quoque habita ratione populationis loci, cujus partem constituunt, per concernentem jurisdictionem statuendi, ad oblatum numerum tyronum recipiantur. a suis statuendi, ad oblatum numerum tyronum recipiantur. Ezt kiegészíti az 1830:VII. t.-c. 4. §-a:

... et medio communitatum judaicorum unice de gente sua statuendi et in gremio respectivae jurisdictionis assentandi ad oblatum numerum tyronum recipiantur.

Hogy csak néhány adatot említsünk, Nyitra vármegye 14.288 zsidó lakósa 1841-ben 62 újoncot állít,¹³⁰ ugyanez évben a 575 borsodi újonc között 25 zsidó,¹³¹ míg Tornamegyében csak 2 zsidó újoncot állítanak ki,¹³² Bácsmegeye 1605 keresztény és 19 zsidó újoncot ad,¹³³ Pest községe 24-et állít.¹³⁴ Azt az érdekes hírt is olvassuk, hogy Szabadkán 4 zsidó önként jelentkezik a hadseregbe.¹³⁵

Összeállításunkat befejezi néhány adat a zsidók 1840-i számáról. Budán lakott ez évben 3998 zsidó,¹³⁶ Pesten 7844,¹³⁷ Temesvárott (1841-es adat) 52,¹³⁸ Szabolcsban pedig 10.762.¹³⁹

*

A fentebbi lapszemle mutatja, hogy a politikai sajtó szemmel tartja a zsidók ügyét, határozott jóindulatot azonban csak a Pesti Hirlapban találunk. Ez kitűzi e kérdésben határozott célját is, a zsidóság emancipációját.

¹²⁶ Világ 1842. IX. 10.

¹²⁷ Pesti Hirlap 1842. V. 8.

¹²⁸ U. o. 1842. XI. 13.

¹²⁹ Nemzeti Ujság 1840. III. 4., Pesti Hirlap 1841. III. 6.

¹³⁰ Pesti Hirlap 1841. II. 10.

¹³¹ U. o. 1841. II. 24.

¹³² Világ 1841. III. 10.

¹³³ Pesti Hirlap 1841. IV. 3.

¹³⁴ U. o. 1841. IV. 14.

¹³⁵ U. o. 1841. III. 31.

¹³⁶ U. o. 1841. I. 16. és Nemzeti Ujság 1841. I. 13.

¹³⁷ Nemzeti Ujság 1841. I. 16.

¹³⁸ Világ 1841. II. 24.

¹³⁹ Nemzeti Ujság 1841. V. 19.

III.

A zsidók ügye az 1843-44-i országgyűlésen.

Az 1839/40-es országgyűlés megalkotta a XXIX. törvény-cikket, amely már az emancipáció felé vivő út első lépése. A második lépést ezen az úton az 1843/44-es országgyűlés akarta megtenni s e lépés a zsidók polgárosítása lett volna.¹⁴⁰ Erre nézve a reformpárt törekvéseit leginkább összefoglaló ú. n. szatmári 12 pont csupán ennyit mond:

»5. birtok- s hivatalképesség az ország minden lakójára nézve«,

egyébként nem érinti az emancipáció kérdését. Mindamellett azonban a diétán tárgyalják a zsidók polgári jogairól szóló javaslatot, sőt keresztül is megy egy törvényjavaslat, amely ha nem emancipáció is, de ismét egy lépést jelent az e felé vezető úton, e javaslat azonban nem nyer törvényes megoldást. Ha ennek ellenére fontosságot tulajdonítunk ez országgyűlésnek, ennek oka az, hogy »habár a tárgyak sokasága is akadályozta némileg az egyes kérdések megoldását, az eredmény legalább az lön, hogy majdnem *mindazon kérdések előkészítve örökítették át a jövő törvényhozásra, melyeknek eldöntését a kor igényei szükségé változtatták.*«¹⁴¹

Az 1843. május 14-én megnyílt országgyűlésen már június 8-án megemlítik a zsidó ügyet. Ekkor ugyanis Klauzál Gábor, Csongrád megye követe, utal arra, hogy a zsidók sérelmei »mint nem tisztán vallásbeliek, hanem a polgárosítás körébe tartozók . . . külön tanácskozás tárgyai lehetnének.«

A zsidókérdés részletesebb tárgyalása a városi törvényjavaslatnál kerül, amelynek 99. §-a szerint a zsidó is élvezheti a városi polgári jogokat.

E szakasz az október 10-i kerületi gyűlésen nagyobb vitát eredményez.

A javaslatot ellenzi *Komlósy* László, Debrecen követe. Korainak tartja az emancipációt ily rövid idővel a lakhatást engedélyező 40-i törvény után. Történelmi példákra hivatkozik, nincs nemzet, amely a zsidóságot feltétel nélkül vette volna be alkotmányába. A debreceni követ szerint a zsidó törvénye csak a talmud s csak hitsorsosát tekinti felebarátjának. A főpanasza az, hogy a zsidó álma mindig Zsidóország, így hivatkozik Mordecháj Mánuel Noa államára, az Ararátra.¹⁴² Javaslatá az, hogy az emancipációt elő kell tervszerű iskolai neveléssel készíteni s addig a zsidóság érje be az 1840: XXIX. t.-cikkel.

Ugyane tenorban szólal fel *Lónyay* Gábor. Nem híve az

¹⁴⁰ Az 1843/44. évi magyar országgyűlési alsó tábla kerületi üléseinek naplója. Szerkesztette: Kovács Ferenc. Bp., 1894. I. kötet 23. l.

¹⁴¹ Horváth Mihály: Huszonöt év Magyarország történetéből. Bp., 1868. II. 465. l.

¹⁴² V. ö. 10 jegyzettel.

emancipációnak, mert magyarok milliói sem szólnak bele a törvényhozásba s a zsidót külön népnek tartja. Máról holnapra nem lehet egy idegen elemet emancipálni.

Pázmány Dénes expressis verbis ki akarja zárni a zsidókat a polgárok közzül.

E vádakra *Beöthy* Ödön válaszol. Teljes vehemenciával áll a zsidók ügye mellé. A fő nem a zsidó vallása, hanem az, hogy »legyen jó polgár és hazafi.« Szerinte a zsidó jó hazafi, nem idegen a magyarságtól, mint az izgató nemzetségek. Tagadja, hogy a zsidó erkölcse silányabb volna keresztény honfitársaiénál. Nem tudja megérteni a sz. kir. városok zsidógyűlöletét.

Am ennek okát adja Pozsony követe, *Bednarics* András. Az ok: a konkurrencia.

A zsidóság védelmére áll ki a küzdőtérre *Palóczy*, aki főképp *Komlósy*val vitatkozik s cáfolja a zsidók erkölcstelenségéről szóló mesét. Hivatkozik külföldi példákra, oly helyeket nevez meg, ahol a zsidó köztiszteletben áll.

Zsedényi azért ellenzi az emancipációt, mert a zsidó szerinte a földművelést nem kultiválja s a magyar nyelvvel nem törődik. Állítását meg akarja dönteni *Kállay* Ödön, aki szerint Csanádban zsidó földműves is van.

A legimpozánsabb *Klauzál* Gábor beszéde. Azt állítja, hogy akik 1840-ben az emancipáció mellett voltak, most — megijedve a keresztülvihetőségtől — ott hagyják régi nézetüket. Az uzsora, kereszténygyűlölet és erkölcstelenség vádja összeomlik beszédének súlya alatt. Kijelenti, hogy vallása miatt a zsidó meg nem fosztható a polgári jogosultságtól.

Somssich Pál szerint a zsidóság megért az emancipációra, amely felé jelentős lépéssel közeledünk most.

A pestvárosi követnek, *Járynak*, zsidóellenes beszéde után *Ghyczy* jelenti ki, hogy a liberálisok nem minden zsidónak akarnak polgárjogot adni, csak az erre qualificálnak. *Járy* megjegyzi erre, hogy ők sem mindenkorra ellenzik ezt, csak ezidőszert még nem érett rá a zsidóság. Elmésen védelmezi a zsidók ügyét még egyszer *Palóczy*.

1843. november 24-én, a 108. kerületi ülésen kimondják, hogy a zsidók nem hagyatnak ki a városi polgári jogok élvezetéből.

A külföldi zsidóság beözönlése ellen emel szót 1844. februárius 8-án *Sebestyén* Gábor. A bebocsátást a magyar nyelv tudásához kívánja kötni.

Az emancipációellenes követek részéről az 1844. februárius 9-i országos ülésen mondja el nagy beszédét *Komlósy* debreceni követ. Utasítása értelmében teljes erővel síkra száll az emancipáció ellen. Debrecen a zsidók polgárosítását idő előttinek tartja s az egész országra veszedelmesnek. A zsidóság az ő véleményük szerint nem érett még meg az emanci-

pációra. A zsidó s a keresztény elfogultan nézi egymás vallását s az előbbit a talmudi törvényekkel a szónok erkölcstelennek tartja. A zsidóság külön hazát akar magának, ezt Bar-Kochba (a szónoknál Bencobach) korától Sabatai Ceviig igazolják a messiási kísérletek.

A zsidó nem dolgozik, »jelenleg csak emésztője, nem pedig tenyésztője szegény hazánknak.« A zsidó főhibája szerinte, hogy a vallását titokzatossággal veszi körül, — a szónok nem mondja nyíltan, de sejteti, hogy hisz a vérvád meséjében is.

Végül is a debreceni követ nyíltan s őszintén kimondja, hogy a polgári jogot meg akarja a zsidóktól tagadni.

A követének emancipációellenes szavaihoz maga Debrecen 3000 aláírású felirattal csatlakozik.

Még 12 szónoklat hangzik el az emancipáció ellen. Közben azonban *Beöthy* is felszólal s kijelenti, hogy híve a lépésenkint való emancipációnak s most nyílik alkalom ily lépésre.

A zsidóellenes csoport elveinek reclusióját *Pázmándy* vonja le. Kifejti, hogy nem vallása vagy nemzetisége miatt nem akar a zsidóság részére polgárjogot. Az ő indító oka erre: 1. az, hogy a zsidók német nyelvűek s a német irodalom pártfogói, 2. minthogy a hazánkkal szomszédos országokban a zsidóság jogtalan, ez idegen zsidók is hozzánk gravitálnának magyarországi emancipáció esetén, 3. városi érdek a zsidótlan megyei adminisztrációhoz való közeledés.

Ez értelemben más szónokok is beszélnek.

A liberális csoportnak megint *Beöthy* a szónoka. Megyéje — Bihar — az összes nemnemesi jogokban részesíteni akarja a zsidókat, akikről megállapítja, hogy hitükben nincsen államellenes tan s akiknek mostanig csupán kötelességeik voltak jogok nélkül.

A vita 1844. februárius 10-én tovább folyik, mivel Komlószy beszéde válaszokat provokál.

Az emancipáció mellett emel szót *Somssich*, mellette szól *Szentkirályi*, aki szerint Komlószy érveit a múltból s nem a jelenből merítette.

Karácsonyi torontáli követ abban sem látja az ország veszedelmét, hogy az idegen zsidók beözönlésétől kell tartani, mivel ez ellen törvényesen lehet védekezni. A Messiásvárás nem hazaellenes felfogás eredménye, hanem a zsidók szabadságszeretetének megnyilatkozása.

Az emancipációnak külföldi példák alapján híve *Bánhidy*, Csanád követe. *Géczy* zólyomi követ és *Majláth* baranyai követ polemizálnak egymással, az előbbi híve az emancipációnak, az utóbbi nem az. Későbbben helyreigazítja szavait: »Ő nem a városi javaslatban akarja a türt zsidó felekezet e nemű emancipációját, hanem külön javaslatot akar látni.« *Palóczy* csudálkozik azon, hogy éppen az annyira türelmes protestánsok közül kerültek ki a debreceni zsidóellenesek.

Szinte magasztalja a zsidóság erényeit *Klauzál*. A zsidó vallás alapja a tiszta morál és a könyörületesség. Az esetleges erkölcstelenség az elnyomatás eredménye. Ő is az összes nememesi jogokat sürgeti a zsidóság részére.

Perczel és *Zsedényi* a közvélemény szavát akarják mérlegbe vetni, e szó szerintük a zsidók ellen szól.

Ezt azonban ismét *Beöthy* utasítja vissza; azt veti fel, hogy valaha nem volt szimpatikus a protestánsok ügye sem s mégis létrejöttek a vallásszabadságot biztosító törvények.

A *személynök* hangsúlyozza, hogy nem általános emancipációról van szó, hanem a városi jogról, amelyik csak lépés amaz felé.

Bezerédj önálló javaslatot akar látni az emancipációról, *Zsedényi* pedig még egyszer összefoglalja az emancipáció-ellenes érveket s az emancipációhoz a szimpátia elnyerését tűzi feladatul a zsidók elé.

A szavazáson 22 szavazat szól a zsidók polgári képessége ellen, a többség jóváhagyja a kerületi szerkezetet a zsidók polgári képességével.

Mégegyszer szóba kerül az emancipáció ügye, februárius 12-én. A bányavárosok követői — *Antalfy*, *Szumrák* és *Domokos* — emelnek szót a bányavárosok nevében az emancipáció ellen és városaik további zsidómentessége érdekében, míg a zólyommegyei követ, *Radvánszky*, támadja e privilégiumot.

Néhány nap múlva, 1844. februárius 26-án, ismét szóba kerül a zsidók ügye. A *Hajdukerületről* szól a javaslat olyképen, hogy a birtokosok, gyárosok, kereskedők, iparosok s honoráciorok, *kik keresztények*, választójoggal bírnak. Több felszólalás történik e megszorítás ellen, de csak a honoráciorokra tesznek végül is kivételt. Ugyanígy történik ez a Jászkúnkerületben.

Nemsokára szóba kerül a megyei választói jog is. Szavazati joggal ruházzák fel a bölcsészet-, jog- s orvostudományi doktorokat és az okleveles sebészeket is. E pontot 1844. március 14-én *Beöthy* ki akarja a zsidókra is terjeszteni, mint ez megtörtént volt a Hajdú- s Jászkúnkerületben s a városokban is.

Bezerédj ez ügyet az általános emancipációs javaslatig függőben akarja tartani. A rendek azonban kimondják, hogy míg a zsidó orvosok e tárgyban benyújtott kérelmét el nem intézik, a javaslatot nem küldik át a főrendekhez.

A municipiumok rendezése után előkerül a bányavárosok ügye. A javaslat érvényben hagyja ezeknek zsidómentességét. Az április 17-i tárgyaláson. Ezt most a kerületi ülésen *Vukovics* Sebő, *Kállay*, *Klauzál* s *Palóczy* beszédei alapján kihagyják a javaslatból.

Április 24-én kerül a városi javaslat a főrendektől vissza

a rendekhez. A vármegyék többsége elfogadja a főrendek javaslatát, amely szerint az emancipációt nem részletekben kell tárgyalni, hanem a maga egészében. A vármegyei zsidó honoráciorok választójogát május 21-én akként intézik el a rendek, hogy 30 megye 19 ellen nem fogadják el azoknak választójogát.

Igy tehát mind a városoknál, mind a megyéknél a *részleges emancipáció* teljesen eredménytelen maradt.

Eközben azonban haladt a munka a zsidóügy általános rendezésére. 1844. augusztus 26-án *Palóczy* ker. jegyző bejelenti, hogy a zsidóktól beadott emancipációs kérvényre a bizottság elkészítette véleményes jelentését.

Végre az 1844. szeptember 6-i kerületi ülésen napirendre kerül a zsidók emancipációjának ügye.

Az emancipáció ellen felszólal *Lónyay* zempléni, *Koller* pestvárosi, *Olgyay* pozsonymegyei, *Zsedényi* szepesi, *Zsoldos* veszprémmegyei s *Pázmándy* komárommegyei követ, mellette a liberálisok vezetői, *Klauzál* és *Beöthy*, *Vukovics*, *Bezerédj* és *Mihályi* Máramarosmegye követe). A felszólalókat a hallgatóság zajosan fogadja, — éspedig a zsidóelleneseket éljenzéssel, a zsidóügy melletti beszédeket püsszegéssel, amire *Beöthy* reflektál is.

Az emancipációellenes beszédek a zsidóságot különálló csoportnak tüntetik fel, amely beolvadni nem akar s nem is tud. Iparra, földművelésre kellene a zsidóságot kényszeríteni. Ennek meg kell az emancipációt előznie. Ehhez még hozzátartoznék a zsidó s a keresztény gyermekek együttnevelése. Hangsúlyozzák még a felszólalók az általános antipátiát, amely ellene szól az emancipációnak.

Evvel szemben *Klauzál* tagadja, hogy a zsidó külön törvények alá volnâ vetve, minthogy a papságuk csak örökösödő s házassági ügyekben bíraskodik, egyebekben — adó, katonáskodás, büntető ügyek — az állami törvények alá tartozik. De szerinte amaz ügyeket is magyar törvények szerint kellene eldönteniök. Felveti azonkívül egy seminarium gondolatát: »*kívánom az izraelitákat arra kötelezni, hogy önköltségeiken seminariumot állítsanak Pesten*«, s akkor az itt magyar nyelven s magyar érzésben nevelt zsidó papok magyar érzelművé tehetik híveiket. Papok s tanítók csak e seminariumból kerülhessenek ki.

E javaslaton *Vukovics* módosítani kíván: a seminarium megalkotása magyar állami érdek, tehát az »*a közállomány segítségé által határozottassék el.*« A külföldi zsidó invázió nem következik be, ha csak a belföldi zsidók kápnak polgári jogokat.

Mihályi a városi polgárság elzárkózása ellen emel szót.

A leghatározottabban a zsidóügy mellett kétségtelenül *Beöthy* Ödön szólalt fel. Sorban visszaveri az azok elleni váda-

kat s megmutatja, hogy a parlamentáris országokban van már ez. A valláshoz ragaszkodás nem bűn, hanem erény s »*a convertiták semmi becsben nem tartatnak.*« Nem bírja megérteni, hogy lesz a conversióval az addig erkölcstelennek gúnyolt zsidó egyszerre az állam hasznos tagjává. A zsidó nevelési szisztéma védelmére is van a szónoknak szava s ellenfelei összes indító-okait megsemmisíti.

A vitát bezáró szavazásnál a türelmi adót közfelkiáltással eltörlik, ellenben a következő szavakat: »... *a zsidók az ország egyéb nem-nemes lakosai által gyakorolt minden polgári jogban a magyar szent korona alatt mindenütt egyiránt részesíttetnek,* elvetik (35 a 13 ellenében) s így az általános emancipáció nem ment keresztül. A bányavárosokban feloldják a lakhatás tilalmát, nemesi jószágot bérelhetnek s városi telket szerezhetnek maguknak; ipart, kereskedelmet gyakorolhatnak s végül tudományos pályára mehetnek. Viszont azonban kimondják, hogy a házassági s vallási ügyeket kivéve, a törvényhatóság alatt állanak s mindezek az intézkedések csak a bennszülött zsidókra értendők.

Bár az emancipáció nem ment keresztül, e határozatok sok tekintetben nagy haladást jelentenek. A törvényjavaslat elkészült s már kifejezetten elrendeli rabbi- és tanítóképzőintézetnek Pesten való felállítást (8. §.) és ezeknek magyar tanítási nyelvét (9. §.).

A javaslat felmegy a főrendi táblára. A javasolt törvény-cikket kísérő felírási javaslat kifejti, hogy a *leendő törvény célja a zsidóság összeolvadásának előkészítése addig is, míg az általános emancipációra megéri a helyzet.*

A főrendek azonban csupán a javaslat 1—4. §-aihoz járulnak hozzá, de a tudományos pályákat nem nyitják meg s a zsidó iskolák ügyét is elejtik. Egyben intézkedést várnak a külföldi zsidóság inváziója ellen.

Ezt Ghyczy Kálmán akként próbálja elérni, hogy javaslata szerint a honosítást a magyar nyelv tudásához s 5000 frtnyi vagyonhoz kell kötni, az erkölcsi kifogástalanság mellett. A honosságot nyert zsidó azután köteles 5000 frtnyi vagyonát gyárba, üzletbe fektetni s ezután 10 év múlva nyeri el a belső születt zsidót megillető jogokat.

A törvényjavaslat elegendő garanciát kínál a külföldi zsidóság beözönlése ellen, amelytől a konzervatív körök tartottak. Csak az a zsidó jogképes, aki tudja az állam nyelvét és tíz évnyi becsületes munkával bizonyította be, hogy valóban része akar lenni az államnak. Távol tartja a szegény zsidókat, kik az osztrák tartományokból, így főleg Gácsországból néznek majd sóvár szemmel a magyar föld felé, ahol őket jóval több jog s biztosabb megélhetés kecsegtetik, mint szülőházjukban.

E javaslattal egyidőben (1844. X. 15.) küldik fel a rendek a főrendeknek a zsidók ügyében való második üzenetüket.

A rendek kihagyják a főrendi táblától kifogásolt szakaszokat, csupán ahhoz (5. §.) ragaszkodnak, hogy az e törvénnyel ellenkező szokások, rendeletek s határozatok megszűnnek, tehát megszűnnék a bányavárosokban lakhatás tilalma is.

Nagyobb készséget az alsótáblának liberális érzelmű tagjai nem mutathattak volna, mint hogy az összes főrendi kívánságokat teljesítik s elejtik javaslatuk javarészét. A zsidóknak, mint honorácioroknak, képe szétfoszlik s a pesti seminarium terve is eloszlik — egyelőre.

Harmadik üzenetre kerül a sor 1844. november 5-én. Ez beleegyezik a főrendek ama kívánságába, hogy a betelepülni akaró zsidó a földesúr beleegyezését is tartozik megnyerni, továbbá a tervezett 5000 frtnyi vagyon helyett mesterembertől 2000, — de kereskedőtől s egyebektől 10.000 frtnyi vagyon kimutatását kívánják. A főrendek azt kívánták, hogy a honosítás a helytartótanács kezében fusson össze, a rendek azonban a törvényhatóságok kezébe akarják e jogot letenni, de ezek tartoznának félevenként felterjeszteni az ez ügyekben szerkesztett jegyzőkönyveket a helytartótanácsához.

A felirati javaslat e két törvényjavaslathoz szintén elkészült és felment a főrendekhez.

A főrendek harmadik üzenete ismételten hangsúlyozza, hogy csak az 1—4. §-okhoz járulnak hozzá; ellenben a beköltözésre vonatkozóan a rendek javaslatán csak csekély módosítást végeznek.

A rendek 1844. november 8-án ehhez hozzá is járulnak s e napon elkészül a törvényjavaslatok és az ezeket kísérő felírás végleges szövege.

Pozitív nyereségei e javaslatnak a türelmi adó törvényes megszüntetése, a bárhol lakhatás joga, a birtokszerzés joga, közte a városi telkek megszerzésének jogával és az a körülmény, hogy a zsidó mesterember többé nemcsak zsidó segédekkel (1840: XXIX. t. c. 2. §-a), hanem keresztény segédekkel is dolgozhatnak.

A kísérő felirat hangsúlyozza, hogy Őfelsége már régebben (1844. május 10.) kilátásba helyezte a türelmi adó megszüntetését s hivatkozik a király atyai szívére, amely a zsidók hazátlan és száműzött sorsát meg fogja érezni. Ez alapon kéri a javaslat elfogadását.

A külföldi zsidók beköltözéséről szóló javaslat nagyjában megegyezik a Ghyczy-benyújtotta javaslattal, változtatván rajta ama pontokat, amelyeket fentebb említettünk.

Évvel az országgyűlés véghezvitte nagy alkotását, az emancipációnak előkészítésének ismét egy lépéssel való előbbrevitelét. Hogy javaslataiból nem lett törvény, az már éppen nem az országgyűlés munkájának fogyatkozása. Az 1843/44-es országgyűlést méltán tekinthetjük az emancipáció előkészítőjének, mivel itt hangzottak el a liberális ellenzék részéről

(főképp Beöthy, Vukovics, Mihályi) azok a kijelentések, amelyek alkalmasok arra, hogy eloszlassák a zsidókkal szemben érzett antipátiát és bemutassák a zsidóságot a maga valóságában, mint nemzeti beolvadásra alkalmas réteget, amely az emancipáció után hasznos tagja lesz a magyar nemzetnek.

IV.

Az 1843-44-i országgyűlés visszhangja a röpirattirodalomban.

A zsidóügynek az 1843/44-es országgyűlésen való tárgyalása alkalmat nyújt arra, hogy ismét többen foglalkozzanak a zsidókérdéssel. Ennek eredményeként több röpirat jelenik meg, amelyek vagy kizáróan e kérdést taglalják, vagy az időszzerű kérdések között sorolják fel. A röpiratok némelyike az emancipációt szükségesnek vallja, de olyan is akad, amelyik zsidókérdésben azt az álláspontot vallja, hogy nem adhat a nemzet több jogot a zsidóságnak a saját veszélyeztetése nélkül.

Még 1843-ból való *Ujfalusy János* kézírata: El lehet e a' Magyar Országai Katholikus Papoktul a' Jóságaitkat törvényesen venni 's tanácsos é a' Magyar Országai Zsidókat polgári jussal felruházni, a' nemességet pedig adó alá vetni?

1843. május 5-én teszi meg jelentését Ujfalusy kézírata ügyében a cenzura a már többször említett Reseta János pesti cenzor véleménye alapján.¹⁴³

A szerző kéziratában a felvetett kérdésekre akar választ adni s ehhez az érveket csoportosítja; előbb amazokat, amelyek a kérdésekre igenlő választ kívánnak, majd az ellene szóló nézeteket. A szerző hangsúlyozza, hogy ő maga a kérdést nem kívánja mintegy erőszakos eszközökkel megoldani. A cenzura azonban veszélyeseknek tartja a kérdés igenlő megoldása mellett felsorakoztatott érveket s ezért azt javasolja a helytartótanácsnak, hogy az engedélyezést ne adja meg. Valóban a helytartótanács a kézirat kinyomtatását nem engedélyezi¹⁴⁴ s a mű nem lát napvilágot.

Ugyanebből az évből való *Szűts Ábrahám* röpirata: A' pipás nemesek véleménye az Adó, Házi adó, — örökváltság, ingatlan birhatás, *emancipatio*, Hitel, ósiség, magyar és deák nyelv iránt.

A nevezett munka tehát a kor aktuális kérdéseit tárgyalja, köztük az emancipáció ügyét is.

A könyvbíráló bizottság szerint a mű álláspontja becsületes, sehol sem szélsőséges.¹⁴⁵ Valóban a röpirat a köznemesiség érdekeinek képviselője. A szerző a zsidók emancipációjának elvi ellensége. Az álláspontját ekként körvonalazza a cen-

¹⁴³ Kvb. btt. 1843. 308. sz. DRL. 1843. 10. 30.

¹⁴⁴ 1843. V. 23. Httó. t. 18.989. DRL. 1843.10. 81.

¹⁴⁵ 1843. X. 10. Kvb. btt. Off. 769. DRL. 1843. 10. 81.

zura: »ita non Judaeos ultro adhuc, sed nosmet ab ipsis emancipandos fore.« A zsidókat különben is hevesen gyűlöli, amit a cenzura is elismer: » . . . quae denique de indole Judaeorum linguarumque jurgiis adtingitur, acria aliquantum videantur . . . «

A helytartótanács teljesen magáévá teszi a cenzura véleményét.¹⁴⁶ A cancellaria azonban csak az esetben engedélyezi a kézirat kinyomatását, ha a szerző kihagyásokat végez munkájából.¹⁴⁷ Ez éppen nem azt jelenti, mintha a cancellaria egyebek között az emancipációnak álláspontját fogadná el, hanem csupán azt, hogy a zsidók elleni kifakadásokat igazságtalanoknak ítéli. Ezt a helytartótanács mihamarább a cenzura tudomására hozza.¹⁴⁸ E megszorított engedélyezés pedig annak egyik példája, hogy a hatóságok egyik szélsőséges álláspontot sem engedik érvényesíteni.

A megjelent könyvecske (Kecskemét, 1844.) több helyen ír a zsidókról s még így a cenzura-kényszerítette kihagyásokkal is a gyűlölet hangján.

Így 60. lapján az »Ingatlan nem birhatás« c. fejezetben azt mondja, hogy ez a nem-nemest sújtja, »de a' zsidó a' hazának minden részében, ha pénze volt, már régen kijátszani szokott.« Részletesen szól a zsidókérdésről az Emancipatio c. fejezetben (67. l.). »Az emancipatio, melly a' mult országgyűlésen, mint a' tulságos humanisálók egyik kedvencz ideája majd keresztül ment? az igen nagy kérdés . . . « Kifejti a szerző, hogy ő zsidót nem azért gyűlöli, mert az zsidó. Így például a németre nem haragszik, az u. i. bele tud olvadni a magyarságba. A zsidó azonban nem simul a nemzethez. »Nemzetiségében, vallásában, vérében van-e? de van e népben . . . bizonyos fortélyos álnok nyerekedő természet, melly őt még e' világon semmi nemzettel összeolvadni nem engedte . . . Annyi bizonyos, hogy a' melly országban elszaporodtak, azt még mindenütt tönkre tették.« »A pénz a zsidóké, az adósság a miénk.« Hallani sem akar az emancipációról, hanem gúnyosan ajánlja a magyarság emancipációját.

Az egész munka e kérdésben a reakciónak fegyvereivel dolgozik az emancipáció ellen.

Már teljesen e kérdésnek szenteli *Szokolay István* a művét, *Zsidók' emancipatiója Magyarországon* (1843.).

E művet Nagy Antal budai cenzor vizsgálta át. Az ő véleménye alapján teszi meg részletes jelentését a könyvbíráló bizottság.¹⁴⁹

A kézirat a zsidókérdésnek részletes fejtegetését adja.

Az 1. fejezetben a szerző vázolja röviden a zsidó nép vég-

¹⁴⁶ 1843. X. 30. Htt. t. 38.889. DRL. no.

¹⁴⁷ 1843. XII. 28. Canc. 18.812/2072.

¹⁴⁸ 1844. I. 30. Htt. t. 3902. DRL. 1843. 10 .81.

¹⁴⁹ 1843. VIII. 4. Kvb. btt. 603. DRL. 1843. 10. 55.

zetét a jeruzsálemi templom pusztulása óta s rajzolni próbálja, mint élnek a zsidók Európa államaiban.

A 2. fejezet a zsidóság jelenlegi (1843) helyzetéről szól, különösen élénken festi műveltségi állapotait s a többi néphez való viszonyát. A szerző szeretne a zsidók helyzetén javítani, keresi erre a módot, különösen azon gondolkodik, mi volna e téren nálunk a tennivaló. Szokolay véleménye szerint a zsidókat elsősorban birtokjoggal kell felruházni Magyarországon: lehessen házuk; gyakorolhassanak bármilyen mesterséget; bárhol lakhassanak, beleértve a bányavárosokat is; végül tanulhassanak bármely tudományt. Van azonban a szerzőnek oly kívánsága is, amellyel a zsidósághoz fordul: legyen magyarrá lélekben és nyelvben.

A 3. s 4. fejezetben Szokolay meg akarja dönteni ama vádakát, amelyeket a zsidók ellen fel szoktak hozni: különösen vallásuk, erkölcsük és sajátságaik védelmére van mondanivalója.

Az 5. fejezetben azt fejtegeti, hogy az emancipáció gazdasági okokból is kívánatos, mivel az emancipált zsidók nem fognak uzsoráskodni, hanem földműveléssel és iparral fognak foglalkozni.

A 6. fejezet szerint az emancipáció hasznos magyar nemzeti és politikai szempontból is. Ha ugyanis a zsidóság osztozik a politikai jogokban, akkor szeretni fogja a magyar hazát s részt fog venni a hazafias kötelességekben is.

A következő fejezet rámutat arra a veszélyre, amely a magyar államot fenyegeti a pauperizmusz és a proletáriátus részéről, ennek száma u. i. nöttönnő s e számot az emancipáció csökkenteni fogja.

A könyvbíráló bizottság szerint a kézirat kiadható, de szövegét több helyen módosítani kell.

Ezt részletesen megokolja felterjesztésében a helytartótanács.¹⁵⁰ E felterjesztés szerint a röpirat ócsárolja a keresztény vallást s a keresztény népeket. Ezért magáévá teszi a helytartótanács a cenzura incriminációit, sőt ezeken kívül is incriminál egyes helyeket. A művet exceptis excipiendis kiadhatónak véli.

Ehhez a véleményhez hozzájárul a cancellaria.¹⁵¹ E szerint a mű kinyomtatható, mint ezt a helytartótanács közli is a cenzurával,¹⁵² avval a hozzáadással, hogy még négy lapnyi kihagyást kell a munkán végezni.

Szintén szimpatizál az emancipációval *Eördögh Emil* munkája: *Tájékoztató a zsidóság multja, jelene és jövője jelett* (1843).

A kéziratot áthatja a zsidóság iránt érzett szeretet. Hosz-

¹⁵⁰ 1843. VIII. 29. Htt. t. 31.804. DRL. 1843. 10. 55a.

¹⁵¹ 1844. X. 31. Canc. 17.154/1794.

¹⁵² 1844. XI. 26. Htt. t. 43.372. DRL. 1843. 10. 83a.

szasan rajzolja a zsidóság multját, erényeit és elnyomatását, amelyet a szerző az Egyháznak ró fel, vádolván e mellett a királyokat s a törvényhozást. Szerinte a vallási fanatizmus mellett főképp a Szentszék az elnyomás okozója. A zsidóság évszázadok óta szenved ártatlanul. A zsidónak nincs semmiféle polgári és politikai joga sem, sőt a jogvédelemtől is megfosztották. Csak oly módon segíthet a magyar nemzet a zsidóságon, ha befogadja az alkotmány sáncai közzé.

A kéziratról részletesen számol be a cenzura jelentése.¹⁵⁴ A jelentés határozottan rosszakaratú, amit azonban a kézirat vádoló hangja, gyakran ferde világítású beállításai érthetővé tesznek.

A cenzura szerint a kézirat hangja lelkes, stílusa dagályos, előadásán sophismák egész sora húzódik végig. Előadását jellemezni akarván, a következőket mondja: » . . . et aliter sententientes idiotas aut malevolas, hypocritas, phraseos, pseudoapostoles, seductores, fanaticos, coecos . . . vocitare amat.« Ehhez járul még, hogy a kereszténységet szidalmazza, a papi rendet sértegeti (s itt a jelentés valóban joggal incriminálható kifejezéseket sorol fel), Sz. István s Sz. László királyunkat vakmerően kifogásolja, a királyokat a zsidók kizsákmányolásával vádolja, blasphemiára vetemedik és ehhez járul még, hogy a francia forradalom vezetőit dicsőítvén, őket állítja az olvasó elé példa gyanánt.

Mindezek alapján a cenzura — nehogy ez a mérges áradat kiöntsön — a kéziratot a legnagyobb mértékben veszélyesnek nyilvánítja és a kiadástól eltiltandónak véli.

Eördögh Emil, a kézirat szerzője a helytartótanácsához fordul magyar nyelvű kérvényével¹⁵⁴ s visszakéri kéziratát, mert mint mondja: » . . . nincs többé szándokom azt a Magyar könyvvizsgálat útján közönség elébe juttatni.«

Maga a helytartótanács is veszedelmesnek ítéli a kéziratot s javasolja¹⁵⁵ a lefoglalását, másfelől felvetelét a tilalmas kéziratok jegyzékébe (elenchus prohibitorum mancriptorum), nehogy ez a veszedelmes munka külföldön látván napvilágot, bekerüljön Magyarországra. E javaslatból határozat lesz,¹⁵⁶ a cenzura megkapja az utasítást¹⁵⁷ a kézirat lefoglalására s az elenchusba való felvételre.

E szerint tehát Eördögh kézírata célját el nem érte éppen saját hibái miatt, amelyek lehetetlenné tették, hogy a különben nemescélú, de eszközei megválasztásában nem válogatós kézirat napvilágot lásson.

Kevésbé jelentékeny mű ennél *Dirner Lajos* ügyvéd

¹⁵³ 1843. XI. 24. Kvb. btts. 805. DRL. 1843. 10. 94.

¹⁵⁴ 1843. XII. 8. DRL. 1843. 10. 95.

¹⁵⁵ 1843. XII. 19. Htt. t. 44.739. DRL. 1843. 10. 94a.

¹⁵⁶ 1844. II. 1. Cenc. 1660/200.

müve: Handel und Industrie und *Juden Bevölkerung* und Volksbildung.

A cenzuraj jelentés¹⁵⁸ szerint a kézirat alkalmas a kinyomtatásra: »dissertatio haec superficialis et generica super magnis et plurimum dici argumentis, nec novas quaspiam ad rem ideas nec nova historica data aut theoretica principia adducent . . .«

Ugyanilyen értelmű a helytartótanácsi felterjesztés¹⁵⁹ és cancellariai végzés,¹⁶⁰ amely a kinyomtatást engedélyezi. A könyvbíráló bizottságnak szóló helytartótanácsi leirat ezt az engedélyezést három más kézirat engedélyezésével együtt közli.¹⁶¹

Jóval jelentékenyebb mű ennél *Raitsits L.* munkája: *Pannoniens Juden-Bürger.*

A kézirat alapján később a mű napvilágot is látott (Ofen, 1845.), — kiterjedelmű munka, a szabadkirályi városok polgárságának ajánlva.

Az 1--4. szakaszban a szerző Pannóniáról szól, az 5--7. §-ban Pannonia lakóseit ismerteti s végül a 8. §-ban áttér Pannonia, — azaz Magyarország zsidó lakóira. Gúnyosan ismerteti a zsidók békeszeretetét, a földműveléstől való iszonyódását: »Pannoniens jüdischer Einwohner ist ein solcher betrachtet, sehr friedliebend -- darum flieht er den Soldatenstand; mit der Erde will er sich blos nach seinem Tode befassen . . . nur im Handel ist er unnachahmlich, denn oft fängt selber einen Lumpenhandel an und hört mit Banknoten zu spekuliren auf.« Azt is megállapítja, amit sokan mondtak a szabadságharc előtt a zsidóságra, amelynek még nem volt alkalma bebizonyítani a hazafias érzéseit, hogy a zsidóságnak ott a hazája, ahol jól megy a dolga: »jedes Land wo der Jude sein Fortkommen findet, ist sein Vaterland.« Mivel Magyarországon jól megy dolga, itt akar emancipálódni, — mondja.

A szerző azonban egész zsidóellenes felfogása ellenére is kijelenti, hogy a zsidók között is vannak becsületes és érdemes emberek. Ezután a magyar polgári osztállyal foglalkozik s megállapítja, hogy e polgárság kiváltságait annak köszönheti, hogy király és haza iránt való kötelességét híven teljesítette. Ám — állítja a zsidó ilyennel nem dicsekedhetik, nincsen tehát oka, hogy mai helyzetével elégedetlen legyen.

A zsidóságnak azt ajánlja, hogy asszimilálódjék teljesen a keresztény lakóssághoz: machet ihr, um euch leichter mit den Christen zu vereinigen. Több olyan ajánlata van ehhez, amely a zsidó vallás törvényeibe ütközik, így: geniesset auch das hier erzeugte Brod, Wein etc. ohne Vorauslassung eurer verhassten Ceremonien . . . höret auf mit dem Schachten.

158 1843. IX. 15. Kvb. btts. 701. DRL. 1843. 10. 78.

159 1843. X. 17. Htt. t. 37.022. DRL. 1843. 10. 78a.

160 1843. XI. 30. Canc. 17.586, 1926.

161 1843. XII. 27. Htt. t. 46.665. DRL. 1843. 10. 101a.

Politikailag is emancipáció helyett teljes közeledést ajánl s így végzi röpiratát: »Nähert euch mehr dem Stande, dem ihr angehören wollt, lasset mit dem Wunsche für die Emancipation, auch echt bürgerliche Gesinnungen zwischen euch einwurzeln, handelt nicht wie Bündel-Juden, sondern wie es sich einem emancipirenden Volke geziemet, und Niemand wird dann mehr verachten Pannoniens Judenbürger.«

A kéziratról szóló cenzurái jelentés,¹⁶² amely a budai cenzor véleménye alapján készült, azt állapítja meg, hogy a munka szelleme és stílusa mérsékelt s a kéziratban csak kisebb kihagyásokat jelöl meg.

A valóságban e munka nem zsidóellenes, csak az elején érzünk igazságtalan gúnyt, célzata azonban éppen nem irányul a zsidók ellen. Kétségtelen, hogy tervei kivihetetlenek, hiszen évezredek elvek és tradíciók megtagadását kívánja a zsidóságtól, — de ezt abból a célból akarja, hogy a zsidókat, mint az országnak a jövőben hasznos polgárait bekapcsolja a nemzeti közösségbe.

A helytartótanács hozzájárul ehhez a cenzurái véleményhez¹⁶³ s a cancellariai beleegyezés¹⁶⁴ után a röpirat 1845-ben napvilágot láthat, mint erről a helytartótanács a cenzurát értesíti¹⁶⁵

Egészen más megítélés alá esik *Báthly Károly* kézírata: *Rövid értekezés a zsidók emancipatio ügyében az életből merített adatokkal bizonyítva.*

Az összes röpiratok közül e kézirat mondja a legtöbb rosszat a zsidókra. Mindaz a gyűlölet, amely sokáig felhalmozódott, kitör benne. Olyan rágalmakkal illeti a zsidóságot, amelyek a valóságtól annyira távol állanak, hogy a munka kiadását lehetetlenné teszik s a zsidóság a cancellaria védelmében részesül, mikor ezt a kéziratot visszaveti.

Reseta cenzor véleménye alapján a cenzura részletes jelentést tesz a helytartótanácsnak.¹⁶⁶ A munka lényege az, hogy a zsidók oly gyűlölettel viselkednek más hitűekkel szemben s annyi rossz tulajdonságuk van, hogy polgári jogokban nem részesíthetők. Ennek alátámasztását a szerző naiv bizonyítékokkal kísérli meg.

A helytartótanács álláspontja igen figyelemreméltó.¹⁶⁷ Nem azt perhorrescálja, hogy a szerző elvi ellensége az emancipációnak, hanem azokat a helyüket meg nem álló példákat, amelyek a kézirat fegyvertárát alkotják. E példákról ezt mondja a helytartótanács: »adeo trita et vulgaria esse, ut

¹⁶² 1844. VIII. 30. Kvb. btts. 723. DRL. 1844. 10. 68.

¹⁶³ 1844. IX. 24. Htt. t. 34.589. DRL. 1844. 10. 68a.

¹⁶⁴ XI. 7. Canc. 17.048/1768.

¹⁶⁵ 1845. I. 21. Htt. t. 2411. DRL. 1845. 10. 6a.

¹⁶⁶ 1844. III. 29. Kvb. btts. 252. DRL. 1844. 10. 26.

¹⁶⁷ 1844. IV. 17. Htt. t. 14.707. DRL. 1844. 10. 26a.

nullam jam hoc cultiori aevo recto sensui adversam impressionem generare et anilibus potius narrationibus adnumerare possint.« Egyébként pedig fennáll az a veszély, hogy amint a munka megjelenne, egyes tanult emberek megcáfolnák érveit és csak az emancipációs tábor gyarapodnék. De egyébként is a helytartótanács belátja, hogy a munka silány s nem méltó a tanács felfogásához. A kézirat teljesen értéktelen s a sajtót nem érdemli meg. Ha azonban két nagyobb pontot kihagy a szerző, a munka mégis kiadható.

A cancellaria azonban nem teszi a magáévá ezt az álláspontot.¹⁶⁸ A munka semmiképpen nem jelenhetik meg. Ennek oka kétségtelenül, hogy nem engedélyezheti a zsidóság szabad rágalalmazását, szidalmazását. Ez természetesen korántsem jelent liberális felfogást, csupán azt a védelmet, amelyre az ország zsidó lakossága alaposan rászorult, mivel saját köréből még nem produkált e korban jótollú író, aki felvehette volna a harcot a röpiratíróval.

A cancellariai döntést követi a cenzurának e szellemben való utasíttatása.¹⁶⁹

Hasonló védelmet látunk *Péchy Ferdinánd* kéziratával szemben; ez *Die Juden wie sie waren sind und seyn sollten Bürger zu werden*.

A kéziratosa annak bebizonyítását tűzi ki céljául, hogy a zsidók nemcsak, hogy nem érdemelnek polgári jogokat, de fel sem ruházhatók ezekkel mindaddig, míg nézeteiket, elveiket meg nem változtatják s így megszűnik az elkülönülésük az ország más lakosaitól.

Reseta vizsgálja át a kéziratot. A cenzurái jelentés¹⁷⁰ szerint a munka a zsidó vallást (Mosaica religio) gyalázza, ez nem helyeselhető s így a kézirat eltiltását javasolja a cenzura. Ezt az álláspontot magáévá teszi a helytartótanács is.¹⁷¹

A másik véglet miatt is esik kifogás. Így *Rumy Károly* *Die Emancipation der Juden in Ungarn nebst angefangenen Betrachtungen über die Verhältnisse der Juden* c. röpirata kéziratában a felsőbb hatóságok éppen nem a zsidógyűlöletet kifogásolják, hanem azt állapítják meg, hogy erősen elfogult a zsidók irányában.

A pesti cenzor véleménye alapján a cenzura oly színben tünteti fel a kéziratot, hogy az a zsidó emancipáció szószólója.¹⁷²

A kéziratosa munka a zsidók részére kíván jogokat. Azt mondja, hogy a zsidóságot, ezt a hajdan s most is erkölcsös és társadalmi erényekre alkalmas népet polgárjogaitól megfosztani csak a gyűlölet bírta. Úgy látja a szerző, hogy a

¹⁶⁸ 1844. VII. 11. Canc. 10.516/1096.

¹⁶⁹ 1844. VIII. 13. Htt. t. 29.972. DRL. 1844. 10. 54a.

¹⁷⁰ 1843. XII. 1. Kvb. bits. 839. DRL. 1843. 10. 99.

¹⁷¹ 1843. XII. 27. Htt. t. 46.656. DRL. 1843. 10. 99a.

¹⁷² 1844. VI. Kvb. bits. 432. DRL. 1844. 10. 41.

keresztény társadalom érzéketlen a zsidók könnyeivel szemben s aversióját nemcsak a magánéletben mutatja meg, hanem beviszi a kormányzásba is. A polgárság összes terheit viselik, hozzáadva még a türelmi adót. A szerző — aki különbséget tesz »Ungaren« és »Magyaren« között s a magyarokkal szemben elfogult — azt a különben éppen nem helytálló véleményét kockáztatja meg, hogy a zsidógyűlölet elsősorban a magyar lakosságnál észlelhető. Felemlíti azonban, hogy az elmúlt meggyűléseken már voltak a zsidóságnak védelmezői s reflektál egyes hirlapi cikkekre.

A cenzura szerint a kézirat alkalmasnak látszik arra, hogy a keresztény lakosság meggyűlölje a zsidóságot, sőt arra is, hogy a zsidóságban gyűlölség támadjon a keresztény társadalommal szemben. Már e miatt sem ajánlja engedélyezésre a kéziratot s azután **egyébként** is »quaestio emancipationis Judaeorum objectum diaetalium pertractationum constituat.« Ehhez azonban meg kell jegyeznünk, hogy a cenzura korántsem volt ilyen rigorozus akkor, amikor emancipációellenes röpiratok jelenhettek meg, holott ez az akadály akkor is fennállott.

Ez feltűnik a helytartótanácsnak s a kézirat újólajos átvizsgálását rendeli el.¹⁷³ Kevesli u. i. a cenzura-kifogásolta részt ahhoz, hogy a kézirat a sajtótól eltiltassék s egyébként — úgy tűnik fel — sem teszi magáévá a cenzura álláspontját. Ezt erre bizonyos fokig módosítja a cenzura¹⁷⁴ s kijelenti, hogy az incriminált hely módosítható. Jelen alakjában azonban a kéziratot nem tartja kiadhatónak, nemcsak azért, mert a zsidókban gyűlöletet kelthetne a keresztényekkel szemben, hanem azért is, mert a kormányt s a törvényhozást embertelenséggel vádolja. Azt javasolja tehát, hogy a kézirat adassék vissza s a szerző dorgáltassék meg; a szerző azután kijavíthatja az incriminált helyeket. Ez értelemben dönt a helytartótanács.¹⁷⁵

Zsidóellenes röpirat *Puky Simon* munkája: *Figyelem-szó a' zsidók' polgárosítása ügyében különös tekintettel Magyarországra*. Zsidók ellen szórt igazságtalan vádjai miatt Reseta bírálatos jelentése alapján a cenzura kiadhatatlannak tartja.¹⁷⁶

A szerző célja, hogy felhívja a nemzet figyelmét, minő veszélyes gondolat az emancipáció s minő nagy bajok származnának abból, ha a zsidók polgárjogot nyernének. A szerző ajánlata, hogy nemcsak nem szabad a magyarországi zsidóságot emancipálni, hanem el kell különíteni minden módon a nemes magyar nemzettől.

Puky Simon bizonyítékait tíz fejezetben adja elő, nem kevesebb, mint 100 szakaszra osztva. Főérve, hogy a testben-

¹⁷³ 1844. VI. 25. Htt. t. 24.355. DRL. 1844. 10. 41a.

¹⁷⁴ 1844. VIII. 30. Kvb. btts. 627. DRL. 1844. 10. 69.

¹⁷⁵ 1844. IX. 24. Htt. t. 34.590. DRL. 1844. 10. 69a.

¹⁷⁶ 1844. III. 29. Kvb. btts. 249. DRL. 1844. 10. 27.

lélekben egyaránt gyatra zsidóság hatására a magyarság is elkorcsosulna, erejét elveszítené. Nemzeti nyelve tönkremenne s ezután más népek elnyomnák. Ezt követné a nemzet végső pusztulása. Erre következik a zsidók ú. n. gonoszságainak leírása ante 1996-tól a diasporáig. Ezután a magyarországi zsidó lakosságról ír Taksonytól Ferdinándig, közel 600 évnyi látogásaikra tekint, majd azokat a károkat állapítja meg, amelyeket »a zsidók pénze, családja, dölyfje, kegyetlensége, kéjvágyó élete, végsőkig fokozott erkölcstelensége és hatalmaskodása« okozott. A szerző szerint emancipáció esetén mindeme bűnök előzőlenék a keresztény magyar társadalmat is és ellenük egyedüli orvosszer a teljes elkülönítés és elkülönülés.

Mindeme vádak igazságtalanságát a cenzura is belátta. Különösen azon botránkozik meg, hogy a zsidókra mindenféle ocsmány betegséget fog rá a kézirat szerzője. Ajánlja a kéziratnak a sajtótól való eltiltását.

A helytartótanács is azon a véleményen van, hogy a vádak hamisak és ez igazságtalan s hazug vádak miatt (injuriöse conquisitis a veritate etiam potissimum conviciis) a szerzőt a cenzor útján megdorgáltatja. A kézirat jelen alakjában ki nem adható.

Részletkérdéshez szól hozzá *Finály Zsigmond: Über die Ausschliessung israelitischer Ärzte, Fabricanten und Grosshändler von den Comitats-Wahlen c. röpirata.*

E röpirat csak hozzászólás a diéta ama határozatához, amellyel csak a keresztény honoráciorok, gyárosok s kereskedők nyertek a megyei választásokra szavazati jogot. A szerző szerint az országgyűlési követeket nem az igazság vezette, hanem a nép között a zsidók ellen élő ellenérzés.

A kézirat főérve, hogy a zsidók ápolják a magyar nemzetiiséget és a zsidó orvosok nem ismernek felekezeti különbséget pácienseik között, a nemzeti vagyont jelentő ipart s kereskedelmet zsidók művelik. Ezért méltánytalan a zsidók kizárása a szavazók közzül, a műveltebb zsidót megilleti a választói jogosultság.

A pesti cenzor véleménye alapján a cenzura akként közli javaslatát,¹⁷⁷ hogy a röpirat irányt akar adni a törvényhozásnak, gyűlölséget kelt s így el kell a megjelenéstől tiltani.

Az első ok kétségtelenül helytálló: a röpirat hatni akar a törvényhozásra, de nem terrorisztikusan, hanem a meggyőzős fegyvereivel. A második ok olyan, hogy igen gyakran olvasuk cenzori megokolásokban s valóban mindig alkalmazható végeredményében, amikor ellentét merül fel.

A cenzura álláspontját magáévá teszi a helytartótanács¹⁷⁸ és így a kézirat nem lát napvilágot.

¹⁷⁷ 1844. III. 1. Kvb. btt. 174. DRL. 10. 20.

¹⁷⁸ 1844. III. 19. Htt. t. 988o. DRL. 1844. 10. 20a.

51.

A BUDAPESTI FERENCZ JÓZSEF
ORSZÁGOS

RABBIKÉPZŐ-INTÉZET

ÉRTESÍTŐJE

AZ 1927/28. TANÉVRŐL.

Megelőzi

**Adalékok a magyar zsidóság reformkorszakbeli
történetéhez.**

Írta : **Csetényi Imre.**

BUDAPEST, 1928.

A BUDAPESTI FERENCZ JÓZSEF
ORSZÁGOS

RABBIKÉPZŐ-INTÉZET

ÉRTESITŐJE

AZ 1927/28. TANÉVRŐL.

Az intézet 50 éves jubileuma.

Intézetünk 1877. október 4-én nyílt meg a m. kir. kormány, a főrendiház, a képviselőház, a főváros, a Budapesti Tudományegyetem, a hazai theologiai főiskolák, a külföldi testvérintézetek és külföldi nagy hitközségek képviselőinek, valamint a magyar közélet számos kiválóságának részvételével, amint az részletesen le van írva az intézet 1887-iki és 1902-iki értesítőiben, vagyis az intézet fennállásának 10-ik, illetőleg 25. évében, továbbá a jubileum alkalmából megjelent Emlékkönyv első kötetében. Az őszi nagy ünnepekre való tekintettel a jubiláris ünnepnapot 1927. október 25-ik napjára tettük. Az ünnepet előkészítő bizottság dr. Hevesi Simon elnöke alatt a tanári kar, a fővárosban és a környéken működő volt növendékekből alakult meg. A Vezérlőbizottság elnökének, dr. Mezey Ferenc kir. tanácsosnak, hosszas betegsége, majd 1927. július 2-án bekövetkezett halála az előkészületet megnehezítette és mégis fényes keretben folyt le az ünnepség.

A jubileumi ünnepség a templomban nagy és előkelő közönség jelenlétében d. e. 11 órakor tartott istentisztelettel kezdődött. Sorrendje a következő volt: 1. Magyar Hiszekegy. Énekli: Az énekkar. 2. 3. zsoltár. Énekli: Abrahamsohn Manó tanár. 3. Ünnepi beszéd. Mondja: dr. Blau Lajos igazgató. 4. 100. Zsoltár. Énekli: Abrahamsohn Manó tanár. 5. Hymnus. Énekli: az énekkar.

Az istentisztelet után az ünneplő gyülekezet a diszterembe vonult. Az ünnepi ülést Székely Ferenc, udv. tanácsos, a Vezérlőbizottság elnöke vezette. Először dr. Hevesi Simon pesti vezető főrabbi mondott héber nyelvű imát; utána az elnök mondta a következő beszédet:

»Dicső emlékü királyunk, I. Ferencz József, az alkotmány helyreállítása után akkori kormánya javaslatára úgy határozott, hogy az ugynevezett Iskola-alapban kezelt pénzüsszegeből egy Rabbiképző Intézet és egy Izr. Tanítóképezde létesíttessék. Mindenki tudja, hogyan keletkezett az Iskola-alap. Az 1848/49-iki szabadságharc leverése után báró Haynau katonai kormányzó a magyar zsidóságra hadisarcot vetett ki büntetésül azért, hogy a szabadságharcban hű maradt a magyar nemzethez. Ezt a pénzt utalta vissza felekezetünknek Isteben boldogult nagy uralkodónk 1867-ben, amikor kibékült magyar nemzetével. Szívesen emlékezem vissza a mai napon erre a törté-

nelmi adatra. Mert hiszen a lefolyt években annyi szó esett arról a kérdéstről, vajjon mi, magyar zsidók, hivek vagyunk-e a magyar nemzethez, vagy nem. Pedig ezt a kérdést, amint tudni méltóztatik, eldöntötte már körülbelül 80 évvel ezelőtt báró Haynau, akinek az illetékességét kétségbe vonni bizonyára senki sem fogja. Jogos büszkeséggel hivatkozom erre, mint történelmi bizonyítványára annak, hogy Rabbiképzőnk és Tanítóképezdénk eredeti forrása a magyar zsidóság 1848/49-iki hazafias magatartása.«

A beszédet az üdvözlések követték.

Dr. Gerlóczy Károly min. tanácsos a kultuskormány képviselőjében üdvözölte az intézetet és felolvasta dr. Klebelsberg Kunó gróf, magy. kir. vallás és közoktatásügyi miniszter ur önanagyméltósága következő üdvöző iratát:

Budapest, 1927. évi október hó 23.

Méltóságos Székely Ferenc urnak,

Budapest.

Örömmel értesültem a hozzám juttatott meghívóból, hogy a Ferencz József Országos Rabbiképző Intézet fennállásának félszázados jubileumát folyó évi október hó 25-én ünnepli.

Mélyen fájlalom, hogy a zsidó vallás lényegét, a zsidó mult nagy mozzanatait, hagyományait tanító intézet e lélekemelő ünnepélyén nem jelenhettek meg és hogy az intézet jelenlegi nagyérdemű vezetőinek meleg üdvözlétemet személyesen nem nyilváníthatom.

Ezuton fejezem ki legteljesebb elismerésemet a Nagytekintélyü Vezérlő Bizottságnak, a Méltóságos Igazgató Urnak és az igen tisztelt Tanári Karnak, hogy egy félszázadon át magasztos hivatásuknak minden ágát a modern kulturális haladás szellemével összhangzóan, ihletett lélekkel művelték; az ígét, a szentiratok erkölcsi tanításait hirdették; amellet a rabbijelölteket haza- és emberszeretetre, istenfélelemre nevelték.

Az Ég áldása kísérje Önöket fenkölt szellemü tevékenységükben, hogy még számos éven át hirdessék a hazaszeretetet, a hit, a tudomány ígét.

Fogadjja Méltóságod őszinte tiszteletem nyilvánítását.

Klebelsberg s. k.

Dr. Domanovszky Sándor prodékán a budapesti m. kir. Pázmány Péter Tudományegyetem; dr. Mahler Ede egy. tanár ugyanezen egyetem bölcsészeti kara; dr. Krausz Sámuel tanár a wieni Israelitisch-Theologische Lehranstalt; dr. I. Heinemann tanár a breslauer Jüdisch-Theologisches Seminar; dr. Eulenberg Salamon elnök az Országos Iroda; dr. Léderer Sándor elnök a pesti izr. hitközség; dr. Bernstein Béla nyiregyházai főrabbi az Orsz. Rabbiegyesület; dr. Krishaber Adolf elnök a budai izr. hitközség; dr. Endrei Henrik igazgató a Pesti Chevra Kadisa; dr. Fischer Gyula pesti főrabbi az első volt tanítvá-

nyok; dr. Ziegler Ignác karlsbadi főrabbi a külföldön működő egykori tanítványok; dr. Kardos Albert igazgató a debreceni zsidó fiugimnázium; Goldberger Salamon igazgató a pesti zsidó fiugimnázium; Héber Bernát tanár, a Barcsay-utcai gimnázium; dr. Kohlbach Bertalan tanár az István-uti gimnázium; Fisch Adolf hallgató a jelenlegi növendékek nevében mondott üdvözlő beszédet.

Délután 3 órakor a kerepesi-uti temetőbe vonultak a volt és jelenlegi növendékek az elhalt tanárok sirjához, ahol Bacher Vilmos, Bloch Mózes, Kaufmann Dávid sirjánál dr. Herzog Manó kaposvári főrabbi mondott beszédet; Schweiger Márton, Hatvany József báró vezérőlbizottsági elnökök sirjánál Feldmann József dr. ceglédi főrabbi beszélt.

A rákoskereszturi temetőben Goldziher Ignác sirjánál Borsodi József dr. kecskeméti főrabbi, dr. Mezey Ferenc sirjánál Flesch Ármin dr. mohácsi főrabbi, dr. Klein Miksa sirjánál Wallenstein Zoltán dr. pécsi főrabbi mondott beszédet.

Délután az Országos Rabbiegyesület tartott diszközgyűlést, este pedig a Lloyd disztermében vacsora volt, amelyen számos felköszöntő hangzott el a kormányzó ur Őfőméltóságára, a kultuskormányra, az intézet jelenlegi vezetőségére és a külföldi vendégekre.

Az intézetet a jubileum alkalmából írásos üdvözléssel keresték fel a következő testületek és magánosok:

Testületek: Akademie der Wissenschaft des Judentums, Berlin; Alliance Israélite Universelle, Paris; Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaft des Judentums, Berlin; Hebrew Union College, Cincinnati; Hochschule für die Wissenschaft des Judentums, Berlin; Jewish Institute of Religion, New-York; Jeruzsálemi Héber Egyetem; Jews' College, London; Jewish Theological Seminary, New-York; Budapesti Kir. Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Kara; Pécsi Református Főiskola; Sárospataki Református Főiskola; Orsz. Izr. Tanítóegyesület; Izr. Községkerület, VIII., Szombathely; Izr. Községkerület, IX., Nagykanizsa; Izr. Községkerület, X., Pécs; Erdély-Bánáti Rabbiegyesület; Aradi, Bajai, Csákvári, Esztergomi, Győri, Gyulai, Karlsbadi, Kecskeméti, Keszthelyi, Kőbányai, Körmendí, Lugosi, Makói, Mohácsi, Monori, Nagyatádi, Nagybecskereki, Nagykanizsai, Nagyváradí izraelita hitközségek; Pesti izr. hitközség VII. templomkörzete, Sátoraljaujhelyi, Soproni, Szegedi, Szigetvári, Székesfehérvári, Szombathelyi, Szolnoki, Zágrábi izr. hitközségek; Budapesti Evangélikus Főgimnázium; Izraelita Siketnémák Országos Intézete; Nagykovácsi m. kir. »Szabolcs-vezér« Reálgimnázium; Országos Izraelita Tanítóképző Intézet; Pesti Izr. Hitközség Fiuárvaháza; Pesti Izr. Hitk. Polgári Fiuiskolája; Ujpesti m. kir. »Könyves Kálmán« Reálgimnázium.

Magánosok: Baracs Károly Budapest, Biedl Samu dr. Szeged, Büchler Adolf dr. London, Budai Goldberger Leó dr.

Budapest, Chajes I. dr. Wien, Deutsch Ernő dr. Budapest, Elsass Bernát dr. Landsberg, Fuchs S. dr. Luxemburg, Frank József dr. Fiume, Friedmann Dávid dr. Zsolna, Guttmann Mihály dr. Breslau, Grünwald Illés dr. Csáktornya, Klein Dezső dr. Eperjes, Krausz Ignác dr. Körment, Lemberger Ábrahám dr. Nyírbátor, Kunffy Adolf Kaposvár, Perles Félix dr. Königsberg, Pintér Jenő dr. Budapest, Pollák Miksa dr. Sopron, Radó Gyula dr. Edelény, Ripka Ferenc dr. főpolgármester Budapest, Rudolfer Antal dr. Alsólendva, Schwarz Adolf dr. Wien, Schönfeld Áron dr. Besztercebánya, Sigmund Seligmann Amsterdam, Schwarz Mór dr. Győr, Steiner Vilmos dr. Nagyikinda, Urbach Henrik dr. Zimony, Tóth István dr. miniszteri tanácsos Budapest, Waldmann Ernő dr. Bátorkeszi, Weisz Elemér dr. Budapest, Weiskopf Artur dr. Rózsahegy, Ungár Simon dr. Eszék.

Az ünnepségekről részletes tudósítás jelent meg és az elhangzott beszédek nagyrésztét közölte a Magyar Zsidó Szemle XLV. évfolyamának 1928. január-február 1—2. száma.

A jubileum alkalmából tervbe vétetett egy »Jubiláris alap« létesítése, amelynek egyik rendeltetése az, hogy a könyvtárban az utolsó évek alatt beállott hiányok pótlását és az évi beszerzések gyarapítását szolgálja; a másik pedig az, hogy az intézetnek lehetővé tegye tudományos munkák kiadását magyar és más nyelveken, hogy a tudományos kapcsolatot az egyetemes tudománnyal fentarthassa, amint ezt a múltban is tette. A gyűjtés még folyik. Az eddig befolyt adományokért és évi járulékokért, amelyeket alább részletesen kimutatunk, a legmelegebb köszönetünket fejezzük ki.

Az

Intézet története az 1927/28. iskolai évben.

Jubiláris évünknek egyik legnagyobb jelentőségű eseménye az a 12.297/1928. II. ü. o. sz. a. kelt miniszteri rendelet, amely szerint a nagyméltóságu miniszter ur a jövő iskolaévre két üresedésben lévő teológiai tanszéket kíván még a nyár folyamán betölteni.

E rendelettel a nagyméltóságu vallás- és közoktatásügyi miniszterium újabb tanujelét adta annak az állandóan tapasztalt jóindulatnak, amelyet intézetünk iránt a magyar tanügyi kormány minden időben tanusított és amellyel intézetünket a legmélyebb hálára kötelezte.

E nagylelkű érdeklődés megnyilatkozott továbbá abban, hogy dr. Petry Pál államtitkár ur öméltósága, dr. Tóth István, dr. Gerlóczy Károly min. tanácsos urak öméltóságai és dr. Zsarkó Pál min. titkár urakkal együtt intézetünket a hősök emlékünnepele alkalmából látogatásával kitüntette.

Az államtitkár ur ő méltósága megtekintette az intézetet, különös érdeklődéssel a 38.000 kötetet és sok értékes codexet és ösnyomtatványt tartalmazó könyvtárat és behatóan érdeklődött az intézet egész működése iránt, biztosítván intézetünket meleg pártfogásáról.

A Vezérlőbizottság szeptember 6-án dr. Fischer Gyula főrabbi vezérlőbizottsági tag elnöklete alatt tartott ülésén egyhangu lelkesedéssel Székely Ferenc udv. tanácsos ur öméltóságát választotta meg elnökévé.

A vallás- és közokt. miniszter ur ö nagyméltósága a Vezérlőbizottság tagjaivá kinevezte: Adler Gyulát, a pesti Chevra Kadisa elnökét, dr. Buday-Goldberger Leó gyárost, dr. Dési Géza ügyvédet, országgy. képviselőt, Kaszab Aladárt, a pesti izr. hitk. elnökét és Wertheimer Adolf bankigazgatót. A kinevezett vezérlőbizottsági tagok biztosították az intézetet hathatós támogatásukról és az intézet minden ügyében való meleg részvételükről.

A középiskolai tanárok fizetésrendezése alkalmával a Kormányzó ur öföméltósága Hausbrunner Vilmos tanárt a VI. fizetési osztály 3. fokába nevezte ki. Dr. Waldapfel József okl. középisk. tanárt a nagyméltóságu vallás- és közokt. miniszter ur 57.074/1927. II. sz. a. kelt rendeletével helyettes tanáru alkalmazta.

Megalakulás. Az augusztus 31-én megtartott értekezleten a tanári kar jegyzőnek Hausbrunner Vilmost, helyettesének dr. Csetényi Imrét választotta meg; a tanári karnak a vezérlőbizottságban való képviselésével dr. Dercsényi Móricot bízta meg.

Változások a tanári karban Dr. Kohlbach Bertalan és Stroke Henrik óraadó tanárok megváltak az intézettől. Kifejtett buzgó munkálkodásukért e helyen is köszönetünket fejezzük ki. Az énektanításra Abrahamsohn Manó pesti főkantor nyert megbízást. Néhai dr. Klein Miksa óráit a folyó tanévben dr. Edelstein, dr. Heller és dr. Weisz Miksa látták el.

Javító és felvételi vizsgálatokat augusztus hó 31-én, szeptember 1-én és 2-án tartottunk. A tanévet szeptember 4-én nyitottuk meg.

Rabbvizsgálatot 3 jelölt tett: dr. Benoschofszky Imre, dr. Halpert Salamon és dr. Waldmann Ernő.

Miután a vizsgálóbizottság a jelöltek házi és zárthelyi írásbeli dolgozatait elfogadta, február 20., 21. és 22-én szóbeli rabbiképesítő vizsgálatra bocsáttattak. A vizsgáló bizottság dr. Kecskeméti Ármin makói főrabbi, dr. Büchler Sándor keszthelyi főrabbi, dr. Blau Lajos, dr. Heller Bernát, dr. Hevesi Simon és dr. Hoffer Ármin vizsgáló tanárokból állt. Elnöke dr. Kecskeméti Ármin főrabbi volt.

A február 23-án megtartott felavató ünnepségen dr. Kecskeméti Ármin elnök intézett beszédet a felavatandókhoz; mire dr. Benoschofszky Imre két társa nevében is hála- és bucsubeszédet mondott. Azután dr. Blau Lajos igazgató magyar és héber nyelvű avatóbeszéd kíséretében átadta a jelölteknek a rabbiképesítő oklevelet és a hattárát. Végül megáldotta őket.

Dr. Halpert Salamont a tapolcai hitközség főrabbiává, dr. Benoschofszky Imrét a budai hitközség rabbivá választotta.

Érettségi vizsgálat. Az alsó tanfolyam V. oszt. tanulói május hó 13. tettek héber írásbeli vizsgálatot, amelyen a Vezérlőbizottság elnöksége a felterjesztett tételek közül a következőt jelölte ki kidolgozásra:

במה נחר הקב"ה בנו מכל העמים.

A szóbeli érettségi a theologiai tárgyakból május hó 15-én és 16-án volt, dr. Hoffer Ármin főrabbi, a Vezérlőbizottság tagja elnöklete alatt.

A gimnáziumi tárgyakból május hó 21., 22. és 23-án tartottuk az írásbeli vizsgálatokat.

A tételek a következők voltak:

Magyarból: A Mohács óta eltelt négyszáz év nemzeti küzdelmeinek és szenvedéseinek visszhangja az egykoru költészetben.

Latinból: Cicero in Verrem oratio IV., c. 33. és a 34. első mondata.

Matematikából: 1. Mekkora a tárgy-távolság, ha a 20 cm. fókusz-távolságú vájt gömbtükör létesítette kép a tárgynak ötszörös lineáris nagyítást ad. 2. Hogy egy »A« pontnak a tőle északra felé eső nem látható »B« pontból való távolságát kiszámíthatassuk, az A-tól kelet felé 530 m. távolságra eső C ponttól felmérjük az ACB szöveget és az AC egyenesen C-től 570 m.-re eső D-ből az ADB szöveget. ACB szög $62^{\circ}30'20''$ az ADB szög $41^{\circ}25'30''$. Mekkora az AB távolság és a BAC szög?

A szóbeli érettségi vizsgálat dr. Geréb József ny. középisk. igazgató elnöklete alatt június 17-én volt. A jelentkezett 8 tanuló közül jelesen érett 2, jól érett 5, érett 1 tanuló.

Az Orsz. középiskolai tanulmányi versenyeken az V. osztály 9 tanulója közül négyen vettek részt. Boros István a földrajzból 2. díjat nyert, Vidor Pál a magyarból 3. helyen dicséretet kapott.

Vizsgálatok a felső tanfolyamon. Az első éves hallgatók június hó 18., 19., 20. és 21-én tettek alapvizsgálatot, ugyanakkor 5 III. éves hallgató tett elővizsgálatot.

Jutalmak. Székely Ferenc udv. tanácsos, vezérőlbizottsági elnök, 100 P-s adományából: 50 P jutalmat nyert Boros István V. o. t., 30 P-t Vidor Pál V. o. t., 10—10 P-t Grünwald Miksa IV. o. t. és Wald Nátán II. o. t. Az alapítványi jutalomdíjak közül a Bánóczy-féle magyar nyelvi jutalmat (15 P) László István IV. o. t., a Klein Miksa-féle héber nyelvit (15 P) Grosz József II. o. t., a Lazarus-féle énekjutalmat Birnfeld Sámuel IV. o. t., a Gara Emil-féle jutalmat (10 P) Jakab Jenő V. o. t. kapta. Továbbá jutalomban részesült: Graf András V. o. t. (15 P), 10—10 P jutalomban: Bakonyi József, I. o. t., Szrulovits Ernő II. o. t.

Könyvjutalomban részesült: Háhn István II. o. t. és Scheiber Sándor I. o. t.

Az Önképzőkör 10 P jutalmát Krémer Móric V. o. t., a gyorsírás 10 P-s jutalmát Márton Benő II. o. t. kapta.

* * *

Az igazgató néhai dr. Klein Miksa tanárnak az elhunyt családja, barátai és tanítványai adományaiból síremléket állított, amely június 14-én a család, a tanári kar, az ifjúság és nagyszámú tisztelőinek részvétele mellett avattatott fel. A felavatásnál az elhunyt tanítványai: dr. Frenkel Jenő szegedi rabbi, Berg József theologus és Vidor Pál tanuló fejezték ki szeretetüket és hálájukat elhunyt tanítójuk iránt. Az avatásnál Abrahamsohn Manó tanár énekelt a liturgiai részeket.

Részvét. Részvétünket fejeztük ki a szarvasi ág. h. ev. gimnázium tanári karának Pleutzner Lajos tanár, a budapesti ág. h. ev. gimnázium tanári karának Góbi Imre ny. igazgató, a nagykallói m. kir. reál-gimnáziumnak Szász József tanár, a ceglédi m. kir. áll. gimnáziumnak Reis Ferenc tank. kir. főigazgató, a debreceni zsidó reál-gimnáziumnak dr. Gonda József

tanár, a kecskeméti ref. reálgimnáziumnak Katona Mihály ny. igazgató, a pesti izr. hitközség előljáróságának dr. Lederer Sándor elnök, a Wiener Kultusgemeinde-nek és a Lehranstalt-nak dr. H. P. Chajes főrabbi, König Lajos igazgatónak felesége, Kaufmann Róza, a kaposvári m. kir. áll. reálgimnáziumnak Faragó Lajos tanár, Groák Ernőnek édesanyja, özv. Groák Gyuláné, a székesfehérvári m. kir. áll. reáliskolának Vörösmarty Mihály tanár, a pesti izr. hitközség tantestületeinek Wurm Márkusné tanítónő, a budapesti VI. ker. m. kir. áll. reálgimnáziumnak Kis Gábor ny. igazgató, a győri m. kir. áll. reáliskolának dr. Faragó Márton, ny. tanár, a budapesti VII. ker. áll. gimnázium Chizsnei Cherven Flóris ny. főigazgató, a pesti izr. hitközség fiú polg. iskolájának Bruck Leó tanár, az egri m. kir. áll. reáliskolának dr. Habán Mihály igazgató, a budapesti II. ker. kir. egyet. kath. reálgimnáziumnak Baros István tanár halála alkalmával.

Üdvözlések. A Vezérlőbizottság elnökségével egyetemben üdvözlöttük dr. Petry Pál vallás- és közoktatásügyi államtitkár urat azon alkalomból, hogy neki a Kormányzó Ur Ófőméltósága a népoktatás kiépítése körül szerzett érdemei elismerésül a magyar érdemkereszt csillagos középkeresztjét adományozta. Ezzel kapcsolatban meleg köszönetünket fejeztük ki a fenkölt jóakaratóért, amelyet intézetünk iránt minden időben tanúsított és amely utóbbi időben kifejezésre jutott abban, hogy a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszter úr nevében két theologiai tanszék betöltését engedélyezte, amely ténnyel lehetővé tette azt, hogy intézetünk régi tudományos színvonalát megtarthassa.

Üdvözlő iratot küldtünk: Dr. Lederer Sándornak, 75. születésnapja alkalmából. Gesellschaft zur Förderung d. Wiss. d. Judentumsnak, Berlin, 25 éves jubileuma alkalmából. Baracs Károly vezérigazgató, udv. tan., a Vezérlőbizottság tagjának 60. születésnapján. Székely Ferenc udv. tanácsosnak, a Vezérlőbizottság elnökének, 70. születése napján, kinek ez alkalommal díszes kiállítású morénut adtunk át. A szombathelyi Chevrának 100 éves jubileuma alkalmából. Dr. Hevesi Simon, pesti vezető főrabbinak, 60. születésnapján. Az Izr. Siketnémák Orsz. Intézetének, fennállása 50-ik évfordulóján. A Pester Lloydnak, 75-ik és Vészi József főszerkesztő 50 éves írói jubileuma alkalmából.

Ünnepélyek. *Kossuth Lajos emlékének szentelt* ünnepet tartottunk november 11-én a következő programmal: 1. Hymnus. 2. Elnöki megnyitó. 3. Tóth Kálmán: Kossuthnak. Szavalta: Szigeti Pál III. o. t. 4. Ünnepi beszéd. Mondta: Vidor Pál ifjúsági elnök. 5. Petőfi: Élet vagy halál. Szavalta: Náthán Nándor IV. o. t. 6. Kossuth angliai propaganda munkája. Írta és felolvasta: László István IV. o. t. 7. Kossuth nóta.

November 18-án *I. Ferencz* József, apostoli király, inté-

zetünk alapítójának emlékére requiemet tartottunk. Az emlékbeszédet dr. Benosofszky Imre mondta.

Március hó 15-én a márciusi napok emlékének szentelt ünnepség műsora a következő volt: 1. Hiszekegy. 2. A vezető tanár úr megnyitója. 3. Petőfi: Egy gondolat bánt engemet. Szavalta: Szigeti Pál III. o. t. 4. Petőfi: A márciusi ifjak. Szavalta: Blumgrund Jenő I. o. t. 5. Vidor Pál ifj. elnök ünnepi beszéde. 6. Ickovits Imre szavalta Kozma Andor: A karthagói harangok c. költeményét. 7. Grünwald Miksa értekezése: Jókai és a szabadságharc. 8. Hymnus.

Május 14-én, a hősök ünnepén, amelyen dr. Petry Pál vallás- és közoktatásügyi államtitkár, dr. Gerlóczy Károly min. oszt. tan., dr. Tóth István min. tan. és dr. Zsarko Pál min. titkár urak, továbbá dr. Eulenberg Salamon ur az Orsz. Iroda ügyv. elnöke is jelen volt, a műsor a következő volt: 1. Hiszekegy. 2. Megnyitó. Mondta: Székely Ferenc udv. tan., a Vezérlőbizottság elnöke. 3. Dr. Csetényi Imre vezető tanár beszéde. 4. Bajza József: Apotheosis. Szavalta: Ickovits Imre. 5. Ünnepi beszéd. Mondta: Vidor Pál. 6. Végvári két költeménye. Szavalta: Szigeti Pál. 7. Gyóni Géza: Csak egy éjtszakára. Szavalta: Rác Zoltán. 8. Hymnus.

Tartottunk ezenkívül egy szavaló estélyt január hó 21-én, amelyen Margarethe Bach szavalóművésznő, Győri Pál úr és és Kelen Hugóné úrnő szerepeltek az Écz Chajim Egyesület javára és egyet dr. Klein Miksa sírkőalap javára február hó 25-én.

Kirándulások. A III. és IV. o. növendékek dr. Csetényi Imre vezetésével megtekintették a Szépművészeti Múzeumot, dr. Cseh Arnold vezetésével pedig a Magy. Tud. Akad.-ban lévő Göthe szobát. Június hó 11-én dr. Csetényi Imre és dr. Edelstein Bertalan tanárok vezetésével egézsnapos kirándulást rendeztünk volt a Balatonhoz. A kiránduláson 50 tanuló vett részt, kik nagy élvezettel gyönyörködtek a magyar tenger szépségében.

A Bacher Vilmos önképző kör (vezető tanára dr. Csetényi Imre, ifjúsági elnöke Vidor Pál V. o. t.) rendezett 5 ünnepséget (lásd az *Ünnepélyek*-et). Ezeken kívül 10 rendes, egy rendkívüli és egy vitaülést tartott. Ezeken szerepelt 3 zsidó tárgyú, két irodalmi értekezés, egy szabad előadás a matematika köréből, 17 szavalt, egy pályadíjnyertes dolgozat, 4 Kossuth-dolgozat héber nyelven; 2 szépirodalmi dolgozat. A vitaülés tárgya a vallás és műveltség viszonya volt.

A Goldziher Ignác teológiai kör Elnöke: Fisch Adolf, alelnök: Frenkel Ernő, titkár: Würdiger I., pénztáros: Schulcz Fülöp, ellenőr: Mandel Miklós, jegyző: Berg József. A tagok száma: 28. Tartott 2 díszülést és 5 kulturális ülést. Az 1. díszülés az intézet jubileuma alkalmából okt. 24-én volt. Tárgysorozata: Frenkel E. Megnyitó. Mandel M.: A zsidó világszemlélet. Würdiger: A teológiai kör történetéből. Fábíán:

A modern zsidóság utja. Frenkel E.: Zárószó. A II. díszülést az intézetből távozó rabbik tiszteletére tartotta. Frenkel E. megnyitó beszéde után dr. Halpert Salamon, utána dr. Blau Lajos rektor, végül dr. Berger Sándor beszélt a tapolcai hitközség nevében. A tagok előadásokat tartottak az egyetem keleti szemináriumában és az OMIKE kulturestjein.

Gyorsírás. Dr. Csetényi Imre tanár ingyenes gyorsírású kurzusban tanította az egységes magyar gyorsírás I. részét. A tanulók percenként 120 szótag sebességig jutottak. Az évváró háziversenyen Márton Benő lett a győztes.

A Ferenc József Országos Rabbiképző Intézet Vezérlőbizottsága :

Elnök: Székely Ferenc udv. tanácsos.

Budapesti tagok :

Adler Gyula a pesti Chevra Kadisa elnöke.

Dr. *Dési Géza* országgyűlési képviselő.

Dr. *Buday-Goldberger Leó* gyáros.

Dr. *Fischer Gyula* pesti főrabbi.

Dr. *Hevesi Simon* pesti vezető főrabbi.

Kaszab Aladár, a pesti izr. hitközség elnöke.

Dr. báró *Kohner Adolf* udv. tanácsos, az Izr. Orsz. Iroda elnöke.

Dr. *Mahler Ede* egyetemli nyilvános rendes tanár.

tiszasülyi Polnay Jenő, volt miniszter.

Báró csepeli *Weisz Alfonz* gyáros.

Wertheimer Adolf bankigazgató.

Vidéki tagok :

Baracs Károly udv. tanácsos, Buda.

Dr. *Bernstein Béla* főrabbi, Nyiregyháza.

Dr. *Biedl Samu*, a XXII. izr. községkerület elnöke, Szeged.

Dr. *Büchler Sándor* főrabbi, Keszthely.

Freund József, Szabadka.

Báró *Hatvany Béla*, Sárospatak.

Dr. *Hoffer Armin* főrabbi, Veszprém.

Dr. *Kecskeméti Armin* főrabbi, Makó.

Dr. *Kecskeméti Lipót* főrabbi, Nagyvárad.

Dr. *Kiss Arnold* vezető főrabbi, Buda.

somogytúri *Kunffy Adolf*, a IX. izr. közs. ker. elnöke, Kaposvár.

Dr. *Pfeiffer Fülöp*, a XII. izr. községker. elnöke, Győr.

A tanári kar tagjai:

Igazgató: **Dr. Blau Lajos.**

a) Theologiai tanárok:

- Dr. *Blau Lajos* igazgató tanította a felső tanfolyamon a talmud statariet, a zsidók történetét és a történeti kútforrásokat heti 9 órában.
- Dr. *Edelstein Bertalan* budai főrabbi, óraadó tanár, tanította az alsó tanfolyam *A)* csoportjában a pentateuchust, a talmud cursoriet, a *B)* csoportban a pentateuchust, a talmud statariet, a héber nyelvet az I. és II. osztályban és a rendszeres vallástant az V. osztályban. Heti óráinak száma 16.
- Dr. *Fischer Gyula* pesti főrabbi, óraadó tanár, tanította a felső tanfolyamon a midrást és tartotta a német kollégiumot heti 3 órában.
- Dr. *Heller Bernát* r. tanár, könyvtáros, az V. osztály főnöke, tanította a felső tanfolyamon a bibliai tudományokat és a vallásbölcseleti olvasmányokat. Az alsó tanfolyam *A)* csoportjában a hagiografákat, a *B)* csoportban a prófétaikat és a talmud cursoriet, továbbá az V. osztályban a német nyelvet. Heti óráinak száma 18.
- Dr. *Hevesi Simon* pesti vezető főrabbi, óraadó tanár, tanította a felső tanfolyamon a homiletikát és a vallásbölcseletet heti 2 órában.
- Dr. *Hoffer Ármin* veszprémi főrabbi, óraadó tanár, tanította a felső tanfolyamon a szertartást és a talmud cursoriet Heti 7 órában.
- Dr. *Weisz Miksa* pesti rabbi, óraadó tanár, tanította az alsó tanfolyamon az *A)* csoportban a talmud statariet és a zsidók történetét, a felső tanfolyamon a héber stílusgyakorlatot és a vallástan módszerét heti 9 órában.

b) Gimnáziumi tanárok:

- Abrahamsohn Manó* pesti főkantór, tanította az éneket az összes osztályokban heti 4 órában.
- Dr. *Csech Arnold*, az izr. tanítóképző int. tanára, tanította az I., II., III. és IV. osztályban a németet heti 6 órában.
- Dr. *Csetényi Imre*, h. tanár, a IV. oszt. főnöke, az Önképzőkör vezető tanára, tanította az alsó tanfolyam összes osztályaiban a történetet, az I., IV. osztályban a magyart heti 22 órában.
- Dr. *Dercsényi Móric* rendes tanár, a II. oszt. főnöke, tanította a latint az I. és II. osztályban, a görögöt az I., II., IV. és V. osztályban heti 22 órában.
- Hausbrunner Vilmos* rendes tanár, jegyző, az I. oszt. főnöke, a fizikai szertár őre, tanította a mennyiségtant, természet-

rajzot és természettant az összes osztályokban, heti 23 órában.

Perényi Tivadar okl. középisk. testnev. tanár, tanította a tornát 2 csoportban, heti 2 órában.

Dr. *Reich Lajos* iskolaorvos, tanította az egészségtant a IV. osztályban heti 2 órában.

Dr. *Waldapfel József* h. tanár, tanította a latint a III., IV. és V. osztályban, a görögöt a III. osztályban és a magyart az V. osztályban, továbbá a bölcséleti előtant az V. osztályban heti 18 órában.

Altisztek :

Hardy Jenő I. oszt. altiszt.

Müller András I. oszt. altiszt.

A hallgatók és tanulók névjegyzéke.

(Azon tanulók, kiknek neve *-gal van jelölve, az iskolai év közben kimaradtak.)

A felső tanfolyam hallgatói.

I. évfolyam.

Név	Születési hely
Berg József	Konyár
Berkovics József	Csécse
Durchschlag Nándor	Válloj
Gottschall Béla*	Szeged
5 Grün Albert	Borsaujfalú
Herskovics Fábían	Budapest
Lányi György	Budapest
Nemes Béla	Ujpest
Schächter László	Vulkán
10 Tennen Béla	Kalocsa
Vajda György	Budapest
Weisz Pál	Budapest
Wohl László	Tolcsva

II. évfolyam.

Durchschlag Pinkász	Hegyescsaba
Fábían Tibor	Nviregyháza
Klein József	Hajdudorog
Löwinger Sámuel	Debrecen
5 Rác Zoltán	Miskolc
Róth Emil*	Kunszentmárton
Silberstein Adolf	Kunszentmárton
Vermes György*	Keszthely
Würdiger József	Budapest

III. évfolyam.

Frenkel Ernő Éliás	Tasnád
Güncler Péter	Erdőbénye
Hirschler Pál	Nagykanizsa

Klein Andor	Budapest
5 Mandel Miklós	Ercsi
Schulcz Fülöp	Negyed

IV. évfolyam.

Fisch Adolf	Tarpa
-------------	-------

Az alsó tanfolyam tanulói.

I. osztály.

Név	Születési hely
Bakonyi József	Dunapataj
Blumgrund Jenő	Abony
Czimmer József	Rákoscscaba
Eckstein Miklós	Gyöngyös
5 Eisenberg Béla	Nagysúr
Fried Sándor	Temesvár
Gelbermann Mór	Nagyecsed
Goldberger József	Tiszanagyfalu
Grósz Izsák Jenő	Negresti
10 Grünwald Herman	Tiszabездéd
Hamburg Miklós	Pécs
Jekovics Imre	Módos
Klein Miklós	Sátoraljaiújhely
Korn József	Budapest
15 Márton Henrik	Gyöngyös
Mermelstein Endre	Gyöngyös
Rosenthal Sándor	Balatonkenese
Schäffer Andor	Büdszentmihály
Scheiber Sándor	Budapest
20 Soffer Nándor	Berzevice
Weinberger Miklós	Gyöngyös

II. osztály.

Deckner Gábor	Seregélyes
Faragó György ism.	Pécs
Freund Imre	Miskolc
Grosz József	Büdszentmihály
5 Háhn István	Budapest
Jakab Lajos	Erdőbénye
Kancler Oszkár	Bécs
Kohn Izidor	Ujpest
König Pál	Budapest
10 Löwy Adolf	Tokaj
Márton Benő	Budapest
Mohrer Oszkár	Budapest
Rosenberg József	Kunszentmárton
Schwarz Ernő	Nagykálló
15 Sonnenschein Ferenc	Kispest
Szrulovits Ernő	Nagyruszka
Wald Nátán B.	Szatmárnémeti

III. osztály.

Deutsch Gábor	Karcag
Kalmár György	Kiskunfélegyháza
Presser Béla	Budapest
Richter Endre	Budapest
5 Rosenzweig Rezső	Abaujszántó
Seidenfeld Ignác	Berzevice
Szigeti Pál	Baja
Weinberger Mózes	Budapest

IV. osztály.

Birnfeld Sámuel	Szeged
Fisch Dávid	Tarpa
Fisch Henrik	Tarpa
Grünwald Miksa	Kassa
5 László István	Nagyatád
László Miklós	Nyirbátor
Náthán Nándor*	Nagysurány

V. osztály.

Boros István	Karcag
Daks Mór	Kisszeben
Ehrlich Izidor*	Kajata
Graf András	Budapest
5 Jakab Jenő	Erdőbénye
Krémer Móric	Vásárosnamény
Klein Simon	Hamburg
Reich Béla	Tolcsva
Vidor Pál	Budapest
Weisz Ferenc	Zombor

Az alsó tanfolyam tanulóinak előmenetele.

Osztály	Jeles	Jó	Elégséges	1 tárgyból elégtelen	2 tárgyból elégtelen	Összesen
I.	2	4	7	4	3	20
II.	1	5	5	4	2	17
III.	—	3	4	1	—	8
IV.	1	2	2	1	—	6
V.	2	4	2	—	1	9
Összesen	6	18	20	10	6	60

Százalékban kifejezve az eredmény a következő: jelesrendű 11·5%, jórendű 29·5%, elégséges 32·6%, egy tárgyból elégtelen 16·4%, több tárgyból elégtelen 10%.

A Ferenc József Országos Rabbiképző Intézet felső tanfolyamán az 1927/28. tanévben a következő előadások tartottak:

- Szentírásmagyarázat:* Énekek. Éneke, Kóhelet, Chaggai, Zecharja, Maleachi. Heti 2 óra. Tanár: *Heller*.
- A midrás irodalma:* Első félév. Heti 2 óra. Tanár: *Heller*.
- Bevezetés a Szentírásba:* Általános rész. Második félév. Heti 2 óra. Tanár: *Heller*.
- Exegetikus olvasmányok:* Targumok. Ibn Ezra Mózes IV. és V. könyvéhez. Heti 1 óra. Tanár: *Heller*.
- Midrásolvasmányok:* Sir Hasirim Rabba. Heti 1 óra. Tanár: *Fischer*. A második félévben helyettesítette az igazgató.
- Talmud statarie:* Jebámot 101—110, 114—122, a megfelelő Jerusalmival. Heti 6 óra. Tanár: *az igazgató*.
- Talmud cursorie:* Chullin 2—18. Heti 3 óra. Tanár: *Hoffer*.
- Szertartástan:* Sulchan Aruch: Jore Dea 1—28. Heti 4 óra. Tanár: *Hoffer*.
- Zsidók története:* 586—70-ig időszámításunk előtt. Heti 2 óra. Tanár: *az igazgató*.
- Történeti kútforrások:* Az első és második Makkabeusok könyve és részletek Josephus: Régiségeiből. Heti 1 óra. Tanár: *az igazgató*.
- Vallásbölcselet:* Maimuni bölcselete. Heti 1 óra. Tanár: *Hevesi*.
- Vallásbölcseleti olvasmányok:* Maimuni: Moré Nebuchim II—III. Heti 2 óra. Tanár: *Heller*.
- Homiletika:* Elméleti rész és gyakorlat. Heti 1 óra. Tanár: *Hevesi*.
- A vallásoktatás módszertana:* Az első félévben. Heti 2 óra. Tanár: *Weisz*.
- Héber stílusgyakorlatok:* A második félévben, írásbeli feladatok kidolgozása. Heti 2 óra. Tanár: *Weisz*.
- Német kollégium:* I. félév. A heti szidrák elmondása és megbeszélése. Heti 2 óra. Tanár: *Fischer*.

Theologiai előadások az alsó tanfolyamon.

(A gimnáziumi tárgyak tanmenete megegyezik az állami iskoláéval.)

1. *Szentírás:* *A)* csoport. Mózes I. könyve. Heti 2 óra. *B)* csoport. Mózes III. könyve 19-től végig és a IV. könyv. Heti 3 óra. Tanár: *Edelstein*.
2. *Szentírás:* *A)* csoport. A példabeszédek könyve, Józsuá könyve, Birák. Heti 3 óra. *B)* csoport. Jesája XL—LXVI. Jeremia I—VIII. Heti 3 óra. Tanár *Heller*.
3. *Talmud statarie:* *A)* csoport. Sebuot 38b—49b és a misnák. Heti 5 óra. Tanár: *Weisz*. *B)* csoport. Béca 2a—15a. Heti 5 óra. Tanár: *Edelstein*.

4. *Talmud cursoire*: Megilla 2a–27a. Heti 3 óra. Tanár: *Edelstein*.
5. *Héber nyelvtan*: I. oszt. Alaktan, igeragozás. Heti 1 óra. Tanár: *Edelstein*. II. oszt. Nomen, szótan. Heti 1 óra. Tanár ugyanaz.
6. *Zsidók története*: II–III. oszt. A babiloniai fogságtól 70-ig. Heti 1 óra. Tanár: *Weisz*. III–IV. oszt. 1492-től az emancipációs mozgalmakig. Heti 1 óra. Tanár ugyanaz.
7. *Rendszeres vallás- és erkölcsstan*: V. oszt. A vallás keletkezése, források. Vallás és babona. Vallás és tudomány. Vallás és erkölcs. Isten, világ, ember, Izrael. Kinyilatkoztatás. Bűn és erény. Lelkiismeret. Szabad akarat. Engesztelés. A család és közösség. A haza és emberiség iránt való kötelesség. Heti 1 óra. Tanár: *Edelstein*.

Pályatételek.

Az 1927/28. tanévre kitűzött pályatételek közül a 4. sz. pályatételre érkezett egy pályamű, amelyről a bíráló tanár a következő bírálatot írta:

Bírálat

az 1927/28-iki tanévre kitűzött »Művelődéstörténeti tárgymutató a gáónok döntvényeihez« c. pályatételre a תפארת נאון כשדים jelige alatt érkezett pályaműről.

A cím nélkül beküldött héber nyelvű munka a Müller Joel 1891-ben megjelent מפתח לחשובות הגאונים óta a Genizából napfényre került gazdag responsumirodalom indexét igyekszik adni. Nagy olvasottságról és meglepő tájékozottságról tanuskodik. Szorgalmasan összehordja a nagyobb publicatiók és az egyes folyóiratokban szétszórtan megjelent nagy anyagot. Nem követi szolgai módon Müller példáját, ki az anyagot szerzők szerint csoportosítja, hanem helyes érzékkel a használhatóság szempontjából tartalom szerint osztályozza azt. Munkájának végén adja a Gáónok nevei szerint összeállított indexet. Hasznára lesz majd a műnek, ha szerző a fejezeteket néhány címszóval gyarapítja, így pl.: izlám, kereszténység stb., hiszen művelődéstörténeti szempontot tart szem előtt a pályakérdés. Szerző az egyes fejezeteket jegyzetekkel kíséri, melyek tárgyismeretéről bőven tanuskodnak. Csak ספר תורה-ből hiányzanak ez irodalmi utalások, ami szintén pótolandó. Szerző munkája igen biztató kezdet és ezért arra buzdítjuk, hogy a gáoni irodalommal behatóan foglalkozzék. Ha munkáját publikálja, — amit kívánatosnak tartok — akkor pótolja azt azon munkák responzumainak anyagával, melyet bevezetésében megnevez. Hozzáveendő még *Marmorstein* az אוצר החיים c. folyóiratban megjelent dolgozata is.

A munkát a jutalomdíj kiadására méltónak találom.

Budapest, 1928. június havában.

Dr. Weisz Miksa.

A tanári kar a szaktanár véleménye alapján a pályaműnek a díjat odaitélte. A díjhoz dr. Weisz Miksa tanár 50 P-vel, dr. Osztern Salamon Pál pro memoria Osztern Izsák és neje Guttmann Borbála 50 P-vel járult.

A jeligés levél felbontatván, belőle Klein József II. éves hallgató neve derült ki.

Az 1928/29. tanévre a következő pályatételek iratnak ki:

1. Zsidó vonatkozások Ephraem Syrus munkáiban. A pályadíj 200 P.
2. A tóra-targumok aggádája (harmadszor). A pályadíj 100 P.
3. Az aggáda Josephusnak archaeológiájában. A pályadíj 100 P.
4. A marannosok a 16. század responsum-irodalmában. A pályadíj 100 P. Benyújtási határidő 1929. május 20.

Könyvtár.

Mint hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszterium föl-emelte átalányát évi 2500 P-re s mint hogy rabbiképzőnk jó-akarói könyvtárunk iránt is nyilvánították áldozó készségüket, ez idén bátrabban láthattunk hozzá a hiányok pótlásához. Az 1927/28. iskolai évben könyvtárunk 429 művel, 520 kötettel, illetőleg füzettel gyarapodott. Vásárlás útján szereztünk 277 művet 357 kötetben, ajándékuul kaptunk 152 művet 163 kötetben.

Könyvtárunk jötevőinek sorában is első helyen emlékezünk meg hálás kegyelettel dr. Mezey Ferencről; hagyatékából a zsidó vonatkozású műveket dr. Bakonyi László a mi rabbi-képzőnknek engedte át. A vallás- és közoktatásügyi miniszteriumnak az immár teljes Révai-Lexikont és a Napkelet Lexikon-át köszönhetjük. George Alexander Kohut minket az Alexander Kohut Memorial Foundation minden megjelenő kiadványában részesít. A British Museum héber és samaritanus kéziratának katalogusával ajándékozott meg. A Magyar Zsidó Szemlének és Haccófe-nak szerkesztősége nekünk juttatja a cserepéldányul érkező folyóiratokat. Könyvtárunk gyarapításához hozzájárult:

Adler Cyrus Philadelphia.

Dr. Blau Lajos Budapest (26 kötet).

Bureau of Jewish Social Research New-York.

British Museum London.

Central Conference of American Rabbis New-York.

Cohen Boaz New-York.

Dr. Duschinsky C. London (2 kötet).

Dropsie College Philadelphia.

Dr. Edelstein Bertalan Budapest (2 kötet).

Dr. Eisler Mátyás Kolozsvár (3 füzet).

Fábián Tibor Budapest.

- Dr. Frenkel Bernát Budapest.
 Dr. Frenkel Jenő Szeged.
 Dr. Friedman Dénes Ujpest (8 kötet).
 Gábor Ignác Budapest (2 kötet).
 Gesellschaft zur Förderung, der Wissenschaft des Judentums Berlin (8 kötet).
 Dr. Hajdu Miklós Budapest.
 Hebrew Union College Cincinnati.
 Heller Bernát (2 kötet).
 Dr. Hevesi Simon Budapest.
 Hochschule für die Wissenschaft des Judentums Berlin.
 Dr. Hohenburg József Budapest (2 kötet).
 Jews' College London.
 The Jewish Theological Seminary of America New-York (2 kötet).
 Israelitisch-theologische Lehranstalt Wien.
 Jüdische Gemeinde Berlin.
 Jüdisch Theologisches Seminar Boroszló.
 Dr. Justus Jakab Budapest.
 Dr. Kaatz Saul Hindenburg.
 Dr. Kmoskó Mihály Budapest.
 Dr. Kohn M. E. Detroit.
 Kohn Zoltán Budapest.
 Kohut George Alexander New-York (13 kötet).
 Lenkei Henrik Budapest.
 Löw Immanuel Szeged (2 kötet).
 Löwinger Sámuel Budapest.
 Dr. Lövy Ferenc Marosvásárhely.
 Dr. Mezey Ferenc hagyatékából dr. Bakonyi László (50 kötet).
 Ministerio de Relaciones Exteriores de los Estados Unidos de Venezuela, Caracas.
 N. N.
 Országos Testnevelési Tanács Budapest (3 kötet).
 Rabbiner-Seminar Berlin.
 Dr. Richtmann Mózes Budapest.
 Société des Études Juives Paris.
 Dr. Sós Ernő Budapest (2 kötet).
 Szegedi zsidó hitközség.
 Vallás- és közoktatásügyi miniszterium.
 Vágó Géza Budapest.
 Vidor Pál Budapest.
 Wiener Harold M. Jeruzsálem.

Könyvtárunk céljaira pénzadománnyal hozzájárult: dr. Blau Lajos 40 P, Breslauer Artur 40 P, Fischer Géza vezérigazgató 200 P. Templomunkban felajánlott adományok: 155 P. A Vezérlőbizottság elnökségétől 520 P és a Jubiláris Irodalmi Alapból 3000 P.

Fogadják könyvtárunk gyarapítói intézetünknek őszinte háláját.

Elismerést érdemelnek könyvtárkezelő hallgatóink: Frenkel Ernő, Hirschler Pál, Vajda György. Hirschler Pál kiegészíti cédulakatalogusunkat. Löwinger Sámuel előkészíti kézirataink katalogusát.

Elszámolás a templom bevételeiről és kiadásairól.

Intézeti templomunk felszerelése dr. Bacher Vilmosné és dr. Blau Lajosné úrnők adományából egy értékes ezüst mosdómedencével és ezüstkancsóval gazdagodott, e szép tárgyakat az intézet jubileuma alkalmából fiaiknak a világháborúból való szerencsés visszatérésének emlékére adományozták. Értük e helyütt is hálás köszönetünket nyilvánítjuk.

Bevétel.

Maradvány az 1927/28. évről 174 — Auer Pál... .. 10.— Dr. Blau Lajos... .. 50.— Buchbinder Henrik... .. 20.— Buchbinder Márk 35.— Böhm Adolf... .. 20.— Breslauer Artur... .. 30.— Goldstein N. 20.— Gonda István 35.— Grünwald Mór 3.— Grosz István 10.— Grosz Antal... .. 10.— La Ármin 20.— Löwy Simon 40.— Moskovics N. 17.—	Dr. Nagy József 10.— Dr. Nemes Ignác 10.— N. N. 5.— Ötvös Ármin 10.— Rácz Ármin 10.— Róth Mór 10.— Rottenstein Jakab 20.— Scheier Samu 10.— Schein Gyula 10.— Steiner Jakab 20.— Steiner Izidor 20.— Vermes Gyula 20.— Vermes Oszkár... .. 20.— Templom ülésekért... .. 1486— <div style="text-align: right; border-top: 1px solid black; padding-top: 5px;"> Összesen 2001.— </div>
--	---

Kiadás.

Előimádkozók, énekesek és szónokok tiszteletdíja 827.— Templomszolga... .. 205.— Ezüst tóradiszkek javítása 175.— Sátor, díszítés 78·10	Nagytakarítás 56.— Asztalosmunka 308.— Kisebb kiadások 195·30 Maradvány 108·60 <div style="text-align: right; border-top: 1px solid black; padding-top: 5px;"> Összesen 2001.— </div>
---	---

Écz Chájim.

Tisztikar: dr. *Blau* Lajos elnök, *Száva* Ernő pénztárnok, *Hausbrunner* Vilmos jegyző. A választmány tagjai: *Adler* Gyula, a pesti chevra kadisa elnöke, *Arányi* Miksa, *Blum* Ödön, *Blücher* József, dr. *Endrei* Henrik, dr. *Kálmán* Ödön, dr. *Kecskeméti* Adolf, *Kuliner* Gyula, dr. *Schwarz* Benjámín, *Weisz* Henrik, *Zupfer* Bernát. Új tagok: *Weisz* Mór, dr. *Körmöczy* Zoltán, *Wertheimer* Samu, dr. *Szemere* Samu és a tanári kar tagjai.

A jelen tanév folyamán *Herzog* Ödön ny. Máv. főfelügyelő családjá dr. *Blau* Lajos igazgató útján *Herzog* Ödön nevére 500 P-ős alapítványt tett; dr. *Mahler* Ede egy. ny. rendes tanár a saját és neje nevére tett alapítványt 200 P-vel 1000 P-re egészítette ki; *Abrahamsohn* Manó pesti főkantor a *Lazarus* Adolf alapítványt 106 P-vel gyarapította.

Az Écz Chájim kezelésében lévő alapítványok a pénz elértéktelenedése következtében ez idő szerint szünetelnek. Csúpan a következő alapítványok teljesítik rendeltetésüket:

1. A kassai izr. hitközség »dr. *Hevesi* Simon alapítványa.« Alapítványi összeg 120 P.

2. Az Écz Chájim egyesület »*Gara* Emil alapítványa.« Alapítványi összeg 120 P.

3. Az intézet tanári karának »*Lazarus* Adolf alapítványa.« Alapítványi összeg 146 P.

4. Az intézet tanári karának »*Bánóczy* József alapítványa.« Alapítványi összeg 200 P.

5. Az intézet tanári karának »dr. *Klein* Miksa alapítványa.« Alapítványi összeg 300 P.

6. »*Mahler* Ede és neje alapítványa.« Alapítványi összeg 1000 P.

7. »*Herzog* Ödön alapítványa.« Alapítványi összeg 500 P.
(A jutalomdíjak kiosztását l. Jutalmak cím alatt.)

Az Écz-Chájim részére az 1927/28. tanévben a következő adományok folytak be:

Ádler Lipót	10.—		Chevra Kadisa	1600.—
Amerikai Magyar Jób barátok (özv. Groák Gyuláné útján)	226·80		Dr. Enten Manó	101·40
Auer Pál	20.—		Dr. Farkas József	133·68
Bacher Ernő	50.—		Dr. Fényes Mór	43.—
Dr. Bernát Miklós	18 —		Fischer Géza vezérig.	200.—
Bérczy Antal György	10.—		Dr. Fischer Gyula fő-	
Dr. Blau Lajos	60.—		rabbi	100.—
Bleier Ármin	32.—		Dr. Flesch Ármin Mohács	20.—
Bresslauer Artur	50 —		Friedmann D. Zsolna	20.—
			Dr. Goldberger Izidor	
			Tata	75.—

Goldstein N.	20.—	Dr. Pfeifer Izsák Monor	75.—
Grosz István	90.—	Rosinger Józsefné	10.—
Dr. Grünwald J. Csák- tornya	100.—	Rubinstein Mátyás	16.—
Dr. Hajdu Miklós	25.—	Sándor Pál	10.—
Hamburg Zoltán	40.—	Schein Gyula	10.—
Hausbrunner Vilmos	10.—	Dr. Schlesinger Sámuel	100.—
Dr. Havas Manó	20.—	Dr. Schwarz Benjámín	100.—
Hegedüs Adolf	20.—	Dr. Schwarz Mór Győr	75.—
Dr. Herczog Manó	15.—	Silberfeld Jakab	46.—
X ker. Izr. Jót. Nőegylet	40.—	Spitzer N.	5.—
Józsefvárosi Kör	40.—	Steiner Izidor	20.—
Kaposv. Izr. Hitk.	80.—	Száva Ernő	200.—
Kárpát József	5.—	Szavalóest jöved.	227.—
Kohn Jolán	10.—	Székely Ferenc	100.—
Kun Lajos	75.—	Szombathelyi congr. izr. hitk.	20.—
Kunstädter Vilmos	20.—	Vajda Henrik	22.—
Lipótvárosi templom- körzet	552:34	Vermes Gyula	40.—
Löwy Simon	40.—	Veszprémi Izr. Hitk.	20.—
Mahler Ede	150.—	Weisz Mór előljáró	90.—
Nebel Izsák	50.—	Dr. Waldapfel János	10.—
Dr. Niedermann M. Nagybecskerek	100.—	Dr. Weisz Mór	45.—
Nyiregyházi Izr. Hitk.	100.—	Dr. Weisz Sámuel	70.—
Offenberg Mór	50.—	Enyingi Wertheim Pál atyja hagyatékából	200.—
Orsz. Iroda	160.—	Dr. Ziegler Ignác	16:80
N. N. Pester Lloyd utján	20.—	Zöld Márton tábornok	30.—

Az 1928. június 20-a után érkező adományokat a jövő évi értesítőben fogjuk kimutatni.

A növendékek segélyezése.

Amint az Écz Chájim kimutatásából kitetszik, az egyesület ez évi bevételét teljes összegében a tanulók segélyezésére fordítottuk és nem voltunk képesek a háború következtében elpusztult vagyon pótlásához hozzájárulni. A növendékek számának öröndetes gyarapodása egyre nehezebbé teszi az ellátásukról való gondoskodást; pedig csak a legegyszerűbb szükségletekről kívánunk valahogy gondoskodni.

Az elmúlt iskolaévben is kapott minden növendék reggelit, ebédet és vacsorát; a vidéki tanulók havi 10 P lakbérsegélyt. Ezenkívül rendkívüli segélyben részesítettük, különösen a beteg tanulókat. Több növendéket fehérmeművel és ruhával is elláttunk. Özv. dr. Bacher Vilmosné és dr. Blau Lajosné úrnők fáradoztak a ruhaneműek beszerzésével. Melegen köszönjük fáradozásukat.

Az ebéd költségeihez a Pesti Izr. Hitközség és a Chevra Kadisa 1600 1600 P-vel járultak hozzá. A Chevra Kadisától

azonkívül 1600 P készpénz segélyt is kaptunk. A nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi minisztérium 4600 P-vel járult a tanulók segélyezéséhez. A Vezérlőbizottság elnökségétől kaptuk a lakbérsegélyt és az egyetemi beiratásokra 1100 P-t. Ugyanerre a célra az Izr. Orsz. Iroda elnökségétől 1150 P-t kaptunk. Az ebédjegyakcióból az idén 1279.90 P folyt be. Morris Hirsch úrtól (Chicago) 400 P-ös adományt kaptunk. Mahler Ede egy. tanár úr az idén 200 P-vel növelte a saját és neje nevére tett alapítványát és 150 P-t adott jutalmakra. Az OMIKE-nek is hálára vagyunk kötelezve, hogy tanulóinknak ebédjét és vacsoráját mérsékelt áron adta.

A nemeslelkű adakozók fogadják intézetünk hálás köszönetét. Az adományozók neveit a megfelelő kimutatásokban közöljük (Écz Chájim, templom, könyvtár).

A segélyek szükséglete és fedezete a tanév folyamán így alakult:

Szükséglet:

Reggelire	4543·34
Ebédre	5573·50
Vacsorára	1440·—
Lakás-segélyre	3979·—
Rendkívüli segélyekre	780·25
Tankönyvekre, kirándulásokra stb.	739·12
Hallgatók egyetemi beiratására	3310·—
Jutalmakra	630·—
A mensa helyiség felszerelése és takarítása...	709·—
Összesen P		21704·21

Fedezet:

Écz-Chájim egylettől	6206·21
A vallás- és közoktatásügyi minisztériumtól	4600·—
A pesti izr. hitközségtől ebédért az OMIKE-nek befizetve	1600·—
A pesti Chevra Kadisa ugyane célra	1600·—
A pesti Chevra készpénzadománya	1600·—
A Vezérlőbizottság elnöksége lakás-segélyre	3848·—
A Vezérlőbizottság az egyetemi beiratkozásra	1100·—
Az Orsz. Izr. Iroda ugyane célra	1150·—
Összesen P		21704·21

A Ferenc József Országos Rabbiképző Int. Jubiláris alapjára érkezett adományok.

	egyszeri	évi		egyszeri	évi
Alapi Béla	50.—		Kelemen Ármin	50.—	
Bacher Ernő	500.—	100.—	Kelemen Lajos	50.—	20.—
Dr. Barna Károly	100.—		Dr. Krémer József	20.—	
Békéscsabai izr. hitk.		240.—	Kecskeméti izr. hitk.	100.—	
Bettelheim Mór	100.—		Krémer és Rosenzweig	40.—	
Breslauer G. A.	49.—		König Lajosné	320.—	
Cohrsa Ámmé Rt.	30.—		Magyar Bertalan	160.—	
Debreceni izr. hitk.	50.—	50.—	Magyar izr. orsz. iroda	340.—	
Drucker Géza	25.—		Dr. Makai Ernő	20.—	
Egger Gyula	50.—		Orsz. Izr. Iskola-alap	4550.—	
Dr. Farkas József	100.—		Dr. Párkány Frigyes	50.—	
Fischer Gyula	120.—		Pesti Chevra Kadisa	2000.—	
Forrai Dezső	50.—		Pesti izr. hitk.	500.—	
Fleissig Sándor	50.—		Plesch Frigyes	50.—	
Forbát Imre és György	49.—		Politzer Géza	50.—	
Frey Kálmán		10.—	Rados Gyula	1360	
Friedmann Ernő	80.—		Rosenberg Jenő	50.—	
Glücksthal Samu	200.—		Rudas Gyula	40.—	
Dr. budai Goldberger			R. Zs.	50.—	
Leó	1000.—	200.—	Dr. Stein Emil	400.—	
Dr. Goldfinger Oszkár	40.—		Stern Samu	200.—	
Halász Manó	100.—		Szegedi izr. hitk.	200.—	250.—
Báró Hatvany Józsefné	1000.—		Székely Ferenc	200.—	
Herzfeld Dezső	100.—		Szolnoki izr. hitk.	100.—	
Dr. Hevesi Simon	10.—		Timár Lajos	65.—	
Holzer Sándor	40.—		Ungár Albert	50.—	
Horvát Ákos	40.—		Urbán S. L.	500.—	
Dr. Horvát Lipót	100.—		Báró csepeli Weiss		
Kaszab Aladár	200.—		Alfonz	100.—	
Kálmán Aladár	50.—		Wertheimer Adolf	1200.—	
Kálmán Henrik	50.—		ujpesti Wolfner család	1000.—	

Chájim egyesület 1927/28. iskolaév zárószámadása.

	P	f
KIADÁS :		
Reggelire	2073	50
Rendkívüi segélyekre (gyógyszer stb)	780	25
Tankönyvekre és jutalmakra	834	60
Uránia és egyéb előadásokra és egyetemi beírásra ...	1260	70
Nyomtatvány, posta	120	—
A földszinti két deákszoba felszerelése és takarítása...	670	16
Szünidei segélyekre	450	—
Egyenleg mint pénztári maradvány.....	6500	—
	12698	21

junius hó 20-án.

Ernő s. k.

Adler Gyula s. k.

Ünnepi beszéd.

Elmondotta a Ferenc József Országos Rabbiképző Intézet ötvenéves jubileumán,
1927. október 25-én **dr. Blau Lajos** igazgató.

Ünneplő Gyülekezet!

Midőn összegyültünk, hogy főiskolánk fennállásának ötvenéves évfordulóját megünnepeljük, forró hálánk száll az ég felé, hogy a Mindenható a szent tudományok e tanházát áldásával elárasztotta, hogy nőni, fejlődni engedte, hogy válságos időkben megtartotta.

במקדלים אנרך את ה'. אהללה את שם אלהים בשיר ואגדלנו בתודה.

E nemes gyülekezetben dicsérem az Urat, dicsőítem Istent énekekkel, magasztalom hálával (Zsoltár 26, 12; 69, 31), hogy e napot elértük. Az első bibliai korszak befejezésénél, e történelmi fordulón, a visszaemlékezés napján feltárul előttünk intézetünk gazdag, változatos multja küzdeldelmeivel és sikereivel, öröndetes és bánatos eseményeivel. Látjuk létesülésének előzményeit, azt a negyven évre terjedő küzdeldelmes korszakot, amely az 1837-i magyar országgyűlés egy rabbitanoda felállítását célzó határozatától az 1877-i országos fénnnyel a kormány, a főrendiház, a képviselőház, a főváros, az egyetem, a református és unitárius főiskolák, hitközségek, bel- és külföldi testületek részvételével megünnepelt megnyitásig letelt.

Hódolatunk, hálánk száll intézetünk felséges alapítója, megdicsőült nagy királyunk, I. Ferenc József emléke felé. Az ókor nagy vilá guralkodói óta nem volt a zsidó népnek hozzá hasonló jótevője és kegyességét intézetünk megalapításával koronázta meg. Megnyitása után legmagasabb látogatásával tüntette ki és pártfogásában mindvégig megtartotta. Emléke él intézetünk kebelében, halála évfordulóin forró szízzel könnyörgünk lelki üdvéért, öröndnapunkon is lerójuk kegyeletes hálánkat.

Kegyeletes hálánk száll az alapítás magyar kormánya: Tisza Kálmán miniszterelnök és Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter felé, kik a fejedelmi akaratot bölcseséggel, a magyar nemzet fenkölt szellemében valósitották meg és intézetünk megnyitását oly fénnnyel vették körül, amelynek mását hitközösségünk évezredes iskolatörténetében sehöl a világon nem találjuk.

A lefolyt fél század alatt változtak a kormányok, de nem változott soha a magyar tanügyi kormány jóakarata Rabbiképzőnk iránt, melyben minden időben a nemzeti közoktatás egyik kulturintézetét látta. Az ország sorsához fűzött intézetünket a hazánkra szakadt válságos éveken átmentette, a romokból felépítette. A tudás és tanítás e csendes hajléka újra megtelt tanulni vágyó, a hittudományok mellett magyar nemzeti műveltségre áhító ideális lelkületű ifjúsággal. Hálánk száll a magyar tanügyi kormány illusztris férfiai felé.

Emlékezésünk visszaszáll ama fenkölt hittestvéreink felé, kik intézetünk alapítása körül eszményi lelkesedéssel buzgókodtak és a férfiak ama diszes sora felé, kik a lefolyt fél évszázadban, mint a Vezérlőbizottság fejei és tagjai, intézetünket bölcsességgel vezették, hűségesen szolgálták. Nevük él iskolánk történetében, hálás kegyeletünkben.

Emlékezésünk visszaszáll a nagy tanítók felé, kik a hit melegével, a Tóráért, Isten tanáért való rajongással, a tudomány szeretetével és gazdag tudással belsőleg alapították meg és építették fel a magyar Rabbiképzőt. Pazarul szórták szívük és elméjük kincseit a váltakozó tanuló nemzedékekre, a régi rabbik példájára atyai szeretettel kísérték tanítványaikat pályáikon, támogatva őket és sikereiken örvendezve. Szeretetünk, tiszteletünk, hódolatunk kíséri őket a siron túl is, élni fognak lelkünkben szívünk utolsó dobbanásáig. Szellemük tovább hat hálás tanítványaikban és él főiskolánk szellemében. Forró áldásunk száll sirhalmaik felé.

זכר צדיקים לברכה!

I.

Ünneplő Gyülekezet!

Hósea próféta így szólt 2700 év előtt:

שמעו דבר ה' בני ישראל וגו' נדמו עמי כבלי הדעת, כי אחה הדעת מאסה, ואמאסך
מכהן לי ותשכה הורה אלהיך, ואשכה בניך גם אני.

»Halljátok az Örökkévaló igéjét, Izráel fiai... Elvész az én népem, mert tudás nélkül való. Ha te megvted a tudást, megvetlek én is téged, nem leszel papom, ha elfelejted Istened tanát, elfelejtem én is a te fiaidat« (Hósea 4, 1, 6). A tudás a prófétánál saját szava szerint az igazság és szeretet gyakorlása, a Tóra tisztelete. A nemzeti szerencsétlenségek kohójában lelkileg megtisztult zsidó nép átérzte a prófétai szó igazságát, hogy Izráel sorsa válhatatlan kapcsolatban áll az istenhittel, az örök időkre szóló kinyilatkoztatással, átérzte, hogy a Tóra lelkének táplálója, létének alapja, életének fentartója.

»Keressétek Istent és élni fogtok«, mondja Ámosz próféta (5, 6). Az istenhit adott erőt az élet küzdelmeihez, reményt a szebb jövőre, kitartást a népek életében példátlanul álló szenvedések elviselésére. A népélet központja Isten tana. A Tóra, a hit és erkölcs foglalatja, Isten

akaratanak érzékelhető alakja, ott volt már a jeruzsálemi szentélyben, az áldozati kultusz templomában, ott is a legszentebb helyen, a szentségek szentségének frigyládájában és ott van ősidők óta a zsinagógában, mint a hivek legdrágább, földön-tuli gonddal és tisztelettel őrzött kincse. A vallások történetében az első példa arra, hogy a vallás fogalmát könyv. Semmi varázslás, semmi jövendőmondás, semmi titkosság, hanem fenéges eszmék és tanok, melyek az ember viszonyát a Teremtőjéhez és embertársaihoz a magán és közéletben szabályozzák. Szellemi vallás. Isten tana közkinccs, az egész nép tulajdona. Nem a papé, nem is csupán az egyetemességé, hanem minden egyes hívőé. »A Tóra nyitva van mindenki előtt, aki akar, jöhet és elveheti«, mondják bölcseink. A próféták, a zoltárköltők telve vannak a Tóráért való rajongással. Isten parancsai a szemek világossága, a szív öröme, drágábbak az aragnál, édesebbek a méznél. A Tóra imádása általános volt és a népelet a tanításra és tanulásra rendezkedett be. A Talmud név maga is tanítást jelent, oly tanítást, amely a Tórából ered. És valóban a talmud és az évszázadok folyamán keletkezett mérhetetlen terjedelmű héber irodalom a bibliából sarjadt ki. Hivatalból állítottak iskolát falvakban akkor, mikor a hatalmas görög-római kulturvilág az oktatást magánügynek tekintette és rabszolgákkal végeztette. A biblia uralta a zsidóság életét, az istentisztelet dereka mai napig a Tóra és próféták olvasása és az ahhoz fűződő írásfejtegetés, az egyházi szónoklat őse. A zsidóság minden időben népvallás volt, a vallás sohasem volt papi kaszt kezében, az áldozó pap mellett ott volt a próféta, elnémulása után szellemének örököse, az írástudó, a rabbi. A tanítás és tanulás vallásunk jellegzetes, szembeötlő sajátysága, a tanítás és tanulás központja pedig Isten tana, a Tóra. A zsidóság megszívlelte a próféta igéjét:

נדרו עמו מבלי הדעת ונוי ותשכה תורת אלהך אשכח בנך גם אני

Elvész az én népem, ha tudás hijján van, ha elfelejti Isten tanát. Nem felejtette el: Tanházakat alapított a tudomány művelésére minden korban és minden éghajlat alatt. Elveszett ország és szentély, de megmaradt a Tóra, az isteni tan és vele megmaradt Izráel.

II.

Ünneplő Gyülekezet!

A magyar zsidóság is átérezte a prófétai szó igazságát, korszerű főiskola felállításáért küzdött rabbik képzésére és a tudomány művelésére. Ha e történelmi órában főiskolánk multjára visszatekintek, azt látom, hogy beváltotta a reményeket, melyeket legjobbaink hozzá fűztek. Hűségesen teljesítette feladatát, hogy a hittudományokban képzett és magyar nemzeti műveltséggel felruházott rabbikat adjon a hazai zsidóságnak. Büszkeséggel tekint intézetünk az általa nevelt lelkes rabbikra,

a hit és erkölcs terjesztőire, a modern műveltség ápolóira. Az iskolákat gondozták, a hitoktatást megszervezték, a zsidó ismereteket az ifjuság között terjesztették, előadások és felolvasások által a híveket a zsidóság multjával, vallásunk tanaival és eszméivel megismertették. Az istentisztelet méltóságát rend- és izléssel emelték, tartalmát hitszónoklataikkal gazdagították. Az iskolát és szószékét megmagyarosították, a nemzeti kultúrának egyéb vonatkozásokban is nagy szolgálatokat tettek, nem egy helyen a magyar kultúra előharcosai, mindenütt bajnokai voltak. Övék az érdem, hogy az elhidegült művelteket vallásunkhoz közelebb hozták, bennük a lelkesedést iránta újból felkeltették, a hitközség javára való munkálkodásnak megnyerték. Korunk szükséglete és szelleme szerint társadalmi tevékenységet fejtettek ki, régi intézményeket megerősítve, újakat megteremtve. Hitközségeik a rend és béke megerősítésével átalakultak.

Intézetünk neveltjei a vallásunkért való rajongás mellett az anyaintézetből magukkal vitték a zsidó tudomány szeretetét. Az élő szó mellé állították az írott szót, korunk leghatalmasabb eszközét. A Rabbiképző tanítói és tanítványai alkották meg a magyar szentírást, az első bibliafordítást, amely a héber eredetiből folyt és melynek létesítésén két nemzedék hiába fáradozott. Intézetünk alkotta meg negyvennégy év előtt a zsidó tudomány magyar nyelvű orgánumát, az egyetlen folyóiratot, amely a magyar zsidók történetét szolgálja. Intézetünk alkotta meg az Izr. Magyar Irodalmi Társulatot, amely közel ötven kötetet felölelő, tartalmas műveket bocsátott közre. Intézetünk alkotta meg a magyar zsidó irodalmat, új, virágzó ágat oltva be a magyar nemzeti irodalom hatalmas törzsébe. A nagytekintélyű Országos Rabbiegyesület és a sokoldalú Kultur-egyesület is a Rabbiképzőre mutat vissza.

És szolgálta Rabbiképzők mesterei és tanítványai útján a felekezeti, nemzeti, nyelvi különbségek fölé emelkedő zsidó tudományt, gyarapítva az egyetemes kulturát, az emberiség közkincsét, becsületet szerezve a magyar névnek. Bacher Vilmos, Bloch Mózes, Kaufmann Dávid, Goldziher Ignác halhatatlan művei intézetünk kincsei és büszkeségei. E lánglelkű tudósok hírve örök fényvel ragyogja be intézetünket, dicső szellemük lebeg főiskolánk felett. Méltó tanítványaik, a tragikus sorsu néhai Schreiner Márton, Büchler Adolf, Krausz Sámuel, Guttmann Mihály, a berlini, londoni, bécsi, boroszlói testvérintézetek mesterei a magyar Rabbiképző tudományos erejének tanúi és képviselői. Büszkeséggel tekint intézetünk azon neveltjeire, kik külföldi gyülekezetekben áldásosan munkálkodva, az anyaintézet és a magyar föld szeretetét megőrizték. Megelégedéssel emlékezik vissza intézetünk ez ünnepi órában azokra a volt növendékekre százaira, akik hajlamaikat követve, más pályákon szolgálják a társadalmat és a közügyet, akik hitközségünk iránt megtartották az intézetünkön nyert lelkesedést.

Fájó szívvel emlékezünk meg örömnapunkon is a nemes két férfiuról, akik csak az imént hagytak el bennünket: Mezey Ferencről, a vezérlőbizottság örök érdemeket szerzett elnökéről és az élte virágában távozott Klein Miksáról, a lelkes tanárról és ifjuságunk nagy barátjáról. Nemes emléküek él szívünkben, nevük ragyog intézetünk történetében.

Ünneplő Gyülekezet!

Áttekintettem ez ünnepi óra keretében intézetünk ötvenéves multját, megszólaltattam a tényeket, az örvendetéseket és szomorúakat, amint a hosszú idő alatt váltakoztak. Változhatott minden, de nem változott meg soha a lelkesedés az ősi hitért, a buzgalom a zsidóság tudományáért, a szeretet a magyar Haza és kultura iránt. Ezek az intézet kialakult és megszilárdult hagyományai, ezek fogják áthatni a jövő nemzedékeket. Az örök nyugovóra tért nagy tanítók szelleme él az intézetben, megihleti az utódokat, munkára serkenti őket hitért, tudományért, hazáért. Hit, tudomány, haza, ez a hármas csillagzat ragyogott és dicsőségesen fog ragyogni intézetünk egén időtlen-időkig.

Jóságos Isten! Hallgasd meg imánkat. Fogadd kegyelmedbe iskolánkat, tanaid tolmácsolóját és terjesztőjét, hit, erkölcs, igazság, szeretet hirdetőjét. Emeld, fejleszd, tökéletesítsd e házat, honoljon benne mindenha tiszta szív, egyenes lélek, szent akarat. Sugározza be a te dicsőséged, teljesüljön rajta és hazánkon a vigasztaló prófétai ige:

וְהָיָה לְעַת עֵרֶב יְהִיָּה אֹר

»Est idején lesz világosság« (Zecharja 14, 7). Ámen.

TARTALOM.

	Oldal
Adalékok a magyar zsidóság reformkorszakbeli történetéhez	3
I. A zsidók ügye a harmincas évek röpiratirodalmának tükrében ...	3
II. Az 1839—40-i országgyűlés visszhangja a politikai sajtóban ...	10
III. A zsidók ügye az 1843-44-i országgyűlésen	25
IV. Az 1843-44-i országgyűlés visszhangja a röpiratirodalomban ...	32
Az intézet 50 éves jubileuma	3
Az intézet története az 1927/28. iskolai évben	7
A Ferenc József Országos Rabbiképző-Intézet Vezérőbizottsága	12
A tanári kar tagjai	13
A hallgatók és tanulók névjegyzéke	14
Az alsó tanfolyam tanulójának előmenetele	16
A Ferenc József Országos Rabbiképző Intézet felső tanfolyamán az 1927/28. tanévben tartott előadások	17
Könyvtár	19
Elszámolás a templom bevételeiről és kiadásairól	21
Écz-Chájim	22
Az Écz-Chájim részére az 1927/28. tanévben befolyt adományok	22
A növendékek segélyezése	23
A Ferenc József Országos Rabbiképző Intézet jubiláris alapjára érkezett adományok	25
Az Országos Rabbiképző-Intézet hallgatóit segélyező Écz-Chájim egyesület 1927/28. iskolaév zárószámadása	26
Ünnepi beszéd	28